

अभ्यास घटक

- ५.१ ओळख, अर्थ, आवश्यकता आणि सहाय्यक पुस्तकांची देखरेख
- ५.२ केवळ रोख रकाना असलेले साचे रोख पुस्तक
- ५.३ रोख व बँक रकाने असलेले रोख पुस्तक
- ५.४ विश्लेषणात्मक लघु रोख पुस्तक - अग्रघन पद्धती
- ५.५ खरेदी पुस्तक
- ५.६ खरेदी परत पुस्तक
- ५.७ विक्री पुस्तक
- ५.८ विक्री परत पुस्तक
- ५.९ मूळ रोजकिर्द

क्षमता विधाने

- ☐ विद्यार्थ्यांना सहाय्यक पुस्तकांचा अर्थ व गरजांचे आकलन होते.
- ☐ विद्यार्थ्यांना विशेष रोजकिर्दमध्ये प्रत्यक्ष नोंद करता येते.
- ☐ विद्यार्थी रोख व्यवहाराचे आणि उधारीच्या व्यवहाराचे वर्गीकरण करू शकतो.
- ☐ विद्यार्थी विविध रोख पुस्तकांमध्ये आर्थिक व्यवहारांची नोंद करून संतुलन करतो.
- ☐ विद्यार्थी बँक व्यवहारांचे लेखांकन व प्रती नोंदी करू शकतो.
- ☐ विद्यार्थी विविध सहाय्यक पुस्तके तयार करू शकतो.

५.१ प्रस्तावना

लहान प्रमाणावरील व्यापारात घडून येणाऱ्या व्यवहारांची संख्या जास्त नसते. त्यामुळे अशा व्यापारी संस्थाना रोजकिर्द आणि खातेवही अशा दोन पुस्तकात सर्व व्यवहार लिहिणे सोयीचे असते. परंतु व्यापाराचा व्याप वाढल्यावर ज्यावेळी व्यवहारांची संख्या वाढत जाते त्यावेळी रोजकिर्दीचे विभाजन करून एका किर्दीऐवजी लहान लहान अशा अनेक किर्दी ठेवण्यात येतात. या छोट्या किर्दीनांच दैनिक पुस्तके, 'दुय्यम किर्द' (Subsidiary Journals) किंवा 'सहाय्यक पुस्तके' (Subsidiary Books) असे म्हणतात.

५.१ अर्थ : (Meaning)

रोजकिर्दीच्या उपविभाजनाला सहाय्यक पुस्तके असे म्हणतात. एक प्रकारे व्यवहारांच्या स्वरूपाच्या आधारावर रोजकिर्दीचे अनेक विशिष्ट रोजकिर्दीमध्ये उपविभाजन करण्यात येते.

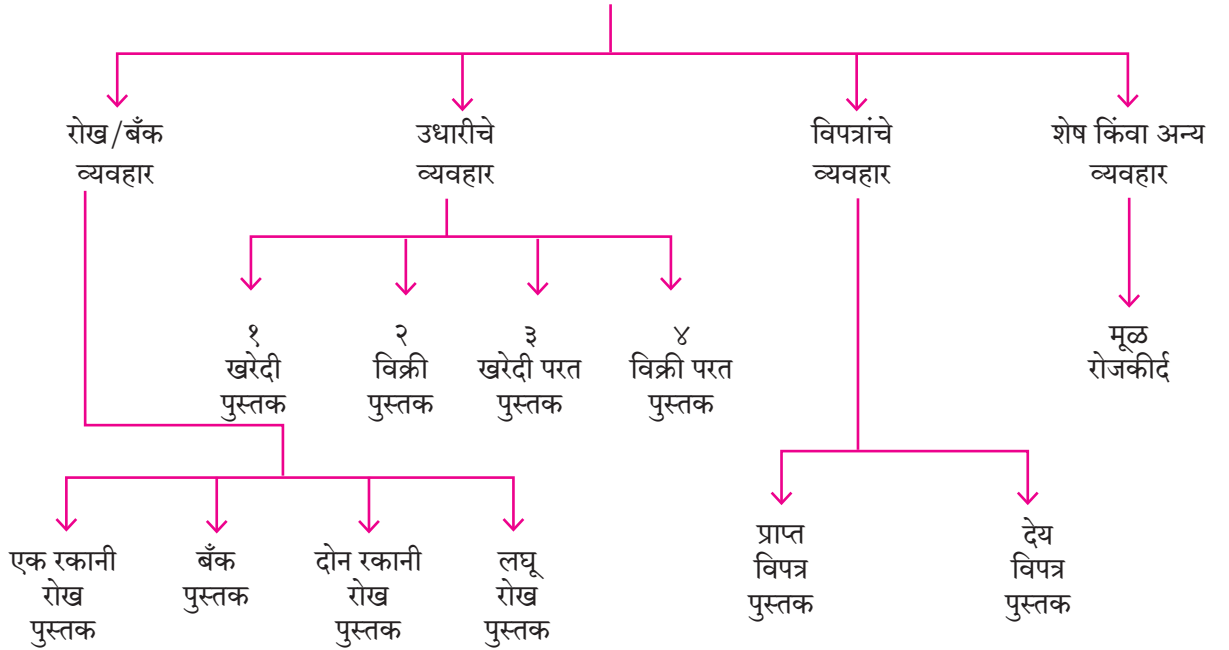
सहाय्यक पुस्तके ही मूळ नोंदीची प्रथम किंवा प्राथमिक नोंदीची पुस्तके होत. कारण व्यवहाराची प्रथम नोंद ही सहाय्यक पुस्तकात करण्यात येते आणि त्याची नोंद खातेवहीतील विशिष्ट खात्यात करण्यात येते.

५.१.१ सहाय्यक पुस्तके ठेवण्याची आवश्यकता

१) **विशेषिकरण (Specialisation) :** कर्मचार्याला एकाच प्रकारचे कार्य सोपविले जाते त्यामुळे तो ते कार्य करण्यात निष्णात होतो आणि त्याच्या कार्यक्षमतेत वाढ होते.

- २) वेळेची बचत आणि मितव्ययी : एकाच वेळी लेखांकनाच्या विभिन्न पद्धती उपयोगात आणल्या जाऊ शकतात. त्यामुळे वेळेची व खर्चाची बचत होते.
- ३) कार्याचे विभाजन : सहाय्यक पुस्तकांमध्ये व्यवहारांच्या नोंदी करण्याचे कार्य आणि खातेवहीमधील खात्यांमध्ये खातावणी (नोंद) करण्याचे कार्य हे एकाच वेळी अनेक कर्मचाऱ्यांमध्ये विभागले जाऊ शकते.
- ४) जलद माहिती आणि भावी संदर्भ : समान व्यवहारांची नोंद एकाच पुस्तकात एकत्रितित्या करण्यात येत असल्याने आवश्यक माहिती लवकर उपलब्ध होते आणि त्या माहितीचा भविष्यकाळात उपयोग करणे सोपे होते.
- ५) अंतर्गत पडताळणी : सहाय्यक पुस्तकांमुळे अंतर्गत नियंत्रण शक्य होते. त्यामुळे लेखापुस्तकातील अचूकचता पडताळून पाहता येते.

व्यवहारांच्या आधारावर सहाय्यक पुस्तकांचे प्रकार

या प्रकरणात आपण खालील विशेष हेतू पुस्तकावर चर्चा करणार आहोत.

- १) रोख पुस्तक
- २) लघू रोख पुस्तक
- ३) खरेदी पुस्तक
- ४) खरेदी परत पुस्तक (निर्गत प्रत्याय पुस्तक)
- ५) विक्री पुस्तक
- ६) विक्री परत पुस्तक (आगत प्रत्याय पुस्तक)
- ७) मूळ रोजकीर्द

५.२ रोख पुस्तक (Cash book) :

रोख पुस्तक : सर्व प्रकारचे रोख व बँक व्यवहार या पुस्तकात नोंदविले जातात. रोख पुस्तकाला दोन बाजू असतात, डाव्या बाजूस प्राप्ती बाजू किंवा नावे बाजू आणि उजव्या बाजूस शोधन बाजू किंवा जमा बाजू असे म्हणतात. जेव्हा रोख रक्कम किंवा धनादेश देण्यात येतो तेव्हा अशा व्यवहारांची तपशीलवार नोंद ही उजव्या बाजूस करण्यात येते. ह्या बाजूस शोधनबाजू किंवा जमाबाजू असे म्हणतात. रोख पुस्तकात संबंधित सर्व व्यवहार हे काल-क्रमानुसार नोंदविले जातात. तसेच प्राप्त होणारी रक्कम ही डाव्या बाजूस म्हणजे नावे बाजूवर (प्राप्ती बाजू) लिहीली जाते. रोख पुस्तक हे मूळ नोंदिचे पुस्तक आहे. या मध्ये रोखीशी संबंधित सर्व व्यवहारांचे रोख खात्याप्रमाणे वर्गीकरण करण्यात येते. त्यामुळे एका विशिष्ट कालावधीची रोख आणि बँक शिल्लक शोधण्यास मदत होते. म्हणून रोख पुस्तकांमुळे रोजकीर्द आणि खातेवही असे दोन्ही उद्देश साध्य होतात.

साधे रोख पुस्तकाचा नमुना

नावे

साधे रोख पुस्तक

जमा

दिनांक	प्राप्ती	पावती क्रमांक	खा.पा.	रक्कम ₹	दिनांक	शोधन	प्रमाणक क्रमांक	खा.पा.	रक्कम ₹

साधे रोख पुस्तक उदाहरणे

१) साधे रोख पुस्तक तयार करा.

मार्च २०१९	१	हस्तस्थ रोख	₹	२,५००
	५	सुरेश यांना रोख दिली	₹	१,०००
	७	रोख खरेदी	₹	५००
	१४	प्रकाश यांचेकडून रोख मिळाली	₹	१,०००
	१६	रोखीने मालाची विक्री	₹	८००
	२०	गाडी भाडे दिले	₹	१००
	२५	वेतन दिले	₹	५००

..... यांचे पुस्तकात

नावे

साधे रोख पुस्तक

जमा

दिनांक	प्राप्ती	पा. क्र.	खा. पा.	रक्कम ₹	दिनांक	शोधन	प्र. क्र.	खा. पा.	रक्कम ₹
२०१९ मार्च					२०१९ मार्च				
१	शिल्लक पु / आ			२,५००	५	सुरेश खाते (रक्कम दिल्याबद्दल)			१,०००
१४	प्रकाश खाते (रक्कम मिळाल्याबद्दल)			१,०००	७	खरेदी खाते (माल खरेदी केल्याबद्दल)			५००
१६	विक्री खाते (रोख विक्री केल्याबद्दल)			८००	२०	गाडी भाडे खाते (गाडी भाडे दिल्याबद्दल)			१००
					२५	वेतन खाते (वेतन दिल्याबद्दल)			५००
					३१	शिल्लक पु / ने			२,२००
				४,३००					४,३००
१ एप्रिल २०१९	शिल्लक पु/आ.			२,२००					

२. पुढील व्यवहारांची नोंद सौरभ ट्रेडर्स यांच्या साध्या रोख पुस्तकात करा.

जुलै २०१८	१	रोख रकमेसह व्यवसाय प्रारंभ केला	₹ १,००,०००
	३	बँकेत रक्कम जमा केली	₹ ८०,०००
	५	रोखीने स्टेशनरी खरेदी केली	₹ २,०००
	७	रोख खरेदी	₹ १५,०००
	८	रोखीने मालाची विक्री	₹ २०,००० ८ % व्यापारी कसरीवर
	१०	विम्याचा हप्ता भरला	₹ ५,०००
	१२	दक्षित यांना रक्कम दिली	₹ १०,०००
	१५	सक्सेना यांच्याकडून रक्कम मिळाली	₹ ८०,०००
	१७	कमिशन मिळाले	₹ २,०००
	१८	व्यक्तिगत उपयोगासाठी व्यवसायातून उचलले	₹ ४,०००
	२२	उपस्कर विक्री	₹ ५,०००
	२५	रामला वेतन दिले	₹ ६,०००
	३०	व्याज मिळाले	₹ ४,०००

उत्तर :

सौरभ ट्रेडर्स यांचे पुस्तकात

नावे

साध्या रोख पुस्तक

जमा

दिनांक	प्राप्ती	पा. क्र.	खा. पा.	रक्कम ₹	दिनांक	शोधन	प्र. क्र.	खा. पा.	रक्कम ₹
जुलै २०१८					जुलै २०१८				
१	भांडवल खाते (व्यावसायात भांडवल गुंतविल्याबद्दल)			१,००,०००	३	बँक खाते (बँकेत रक्कम जमा केल्याबद्दल)			८०,०००
८	विक्रीकर खाते (विक्री केल्याबद्दल)			१८,४००	५	स्टेशनरी खाते (स्टेशनरी खरेदीबद्दल)			२,०००
१५	सक्सेना खाते (रोख मिळाल्याबद्दल)			८०,०००	७	खरेदी खाते (माल खरेदी केल्याबद्दल)			१५,०००
१७	कमिशन खाते (कमिशन मिळाल्याबद्दल)			२,०००	१०	विमा हप्ता खाते (विमा हप्ता भरल्याबद्दल)			५,०००
२२	उपस्कर खाते (उपस्कर विकल्याबद्दल)			५,०००	१२	दक्षित खाते (रक्कम दिल्याबद्दल)			१०,०००
३०	व्याज खाते (व्याज मिळाल्याबद्दल)			४,०००	१८	उचल खाते (उचल केल्याबद्दल)			४,०००
					२५	वेतन खाते (वेतन दिल्याबद्दल)			६,०००
					३१	शिल्लक खाते			८७,४००
				२,०९,४००					२,०९,४००
ऑगस्ट १	शिल्लक खाते			८७,४००					

३. कमल ट्रेडर्स यांच्या साध्या रोख पुस्तकात पुढील व्यवहारांच्या नोंदी करा.

ऑगस्ट २०१८	१	हस्तस्थ रोख	₹ ३७,४००
	४	साक्षीकडून मिळाले	₹ २५,०००
	५	१२% व्यापारी कसरीवर रोखीने मालाची खरेदी	₹ २५,०००
	८	भागांमध्ये गुंतविले	₹ २५,०००
	१०	विविध किरकोळ खर्चाचे दिले	₹ ३,०००
	१२	जीवन विमा प्रव्याजीचे दिले	₹ ८,०००
	१६	लाभांश मिळाला	₹ २,०००
	२०	टेलीफोन बिल भरले	₹ ६,०००
	२२	व्याज मिळाले	₹ १,०००
	२५	२०% व्यापारी कसरीवर मालाची रोख विक्री	₹ २५,०००
	२८	विद्युत बिल भरले	₹ ४,५००

उत्तर :

कमल ट्रेडर्स यांचे पुस्तक

नावे

साधे रोख पुस्तक

जमा

दिनांक	प्राप्ती	पा. क्र.	खा. पा.	रक्कम ₹	दिनांक	शोधन	प्र. क्र.	खा. पा.	रक्कम ₹
ऑगस्ट २०१८					२०१८ ऑगस्ट				
१	शिल्लक पु. / आ.			३७,४००	५	खरेदी खाते (माल खरेदी केल्याबद्दल)			२२,०००
४	साक्षी खाते (रक्कम मिळाल्याबद्दल)			२५,०००	८	भाग गुंतवणूक खाते (भागांमध्ये गुंतविल्याबद्दल)			२५,०००
१६	लाभांश खाते (लाभांश मिळाल्याबद्दल)			२,०००	१०	विविध किरकोळ खर्च खाते (विविध खर्च केल्याबद्दल)			३,०००
२२	व्याज खाते (व्याज मिळाल्याबद्दल)			१,०००	१२	उचल खाते (जीवन विमा प्रव्याजीचे दिल्याबद्दल)			८,०००
२५	विक्री खाते (रोख विक्रीबद्दल)			२०,०००	२०	टेलिफोन बिल खाते (टेलिफोन बिल भरल्याबद्दल)			६,०००
					२८	विद्युत बिल खाते (विद्युत बिल भरल्याबद्दल)			४,५००
					३१	शिल्लक पु. / ने			१६,९००
				८५,४००					८५,४००
२०१८ सप्टे. १	शिल्लक पु.आ.			१६,९००					

५.३ रोख व बँक रकाने असलेले रोख पुस्तक / दोन रकानी रोख पुस्तक

वर्तमान काळात बँका व्यावसायिकांना विविध सेवा प्रदान करण्यात महत्त्वाची भूमिका अदा करित आहेत. बँका ग्राहकांकडून ठेवी स्वीकारतात आणि आपल्या ग्राहकांना रोख स्वरूपात किंवा धनादेशाद्वारे पैसे काढण्याची सेवा प्रदान करतात. याशिवाय बँका विविध प्रकारची कार्य करतात. उदाहरणार्थ धनादेशाद्वारे शोधन आणि ड्राफ्ट द्वारे शोधन कर्ज सुविधा, विनिमय विपत्र वटविणे, रोख कर्ज आणि वरील सर्व सुविधा याशिवाय जेव्हा एखादा ग्राहक बँकेत चालूखाते उघडतो तेव्हा त्याला अधिकोष अधिविकर्षाची सवलत प्रदान करण्यात येते.

ज्या व्यावसायिकाला बँकामार्फत अनेक व्यवहार करावे लागतात तो बँकमधे चालूखाते उघडतो आणि अधिविकर्ष सवलतीचा फायदा घेतो.

५.३.१ रोख व बँक रकाने असलेल्या रोख पुस्तकातील रकाने :

रोख व बँक रकाने असलेल्या रोख पुस्तकात प्राप्ती व शोधन ह्या दोन्ही बाजूंना रोख रकान्याशिवाय एक अतिरिक्त रकाना असतो त्या रकान्यास बँक रकाना असे म्हणतात. ह्या रकान्यात केवळ बँकेशी संबंधित असलेल्या व्यवहारांचीच नोंद करण्यात येते. रोख पुस्तकातील बँक रकाना हा व्यावसायिकांच्या बँकेतील चालू खात्याचे प्रतिनिधित्व करतो.

५.३.२ रोख व बँक रकाने असलेल्या रोख पुस्तकाचे प्रारूप :

..... यांचे रोख पुस्तक

नावे						जमा					
दिनांक	तपशील (प्राप्ती)	पावती क्रमांक	खा. पा.	रोख ₹	बँक ₹	दिनांक	तपशील (शोधन)	प्रमाणक क्रमांक	खा. पा.	रोख ₹	बँक ₹

५.३.३ रोख व बँक रकाना असलेल्या रोख पुस्तकात बँक व्यवहारांचे लेखांकन

- १) **बँक खात्याची प्रारंभिक शिल्लक :** जेव्हा प्राप्ती बाजूची (नावे बाजू) बेरीज ही शोधन बाजूच्या (जमा बाजूच्या बेरजेपेक्षा जास्त असते तेव्हा त्याला नावे शिल्लक असे म्हणतात. या उलट जेव्हा शोधन (जमा) बाजूची बेरीज ही प्राप्ती बाजूच्या (नावे बाजू) बेरजेपेक्षा जास्त असते तेव्हा त्याला जमा शिल्लक असे म्हणतात. बँक खाते हे वैयक्तिक खाते असल्यामुळे या खात्यात नावे शिल्लक किंवा जमा शिल्लक असू शकते. बँक खात्यात जमा शिल्लक असणे म्हणजे, 'बँक ओव्हरड्राफ्ट' होय.
- अ) **जेव्हा बँक खात्याची नावे शिल्लक दिलेली असते :** जेव्हा बँक खात्याची नावे शिल्लक दिलेली असते तेव्हा ती रोख पुस्तकाच्या प्राप्ती (नावे) बाजूस बँक रकान्यात दिलेल्या रकमेची नोंद करताना तपशील रकान्यात पुढील प्रमाणे दर्शविण्यात येते 'शिल्लक पु/आ'.
- ब) **जेव्हा बँक खात्याची जमा शिल्लक देण्यात आली असेल किंवा खात्यात बँक 'ओव्हरड्राफ्ट' देण्यात आला असेल :** बँक खात्यातील जमा शिल्लकेला 'ओव्हरड्राफ्ट' असे म्हणतात. जेव्हा खातेदार आपल्या बँकेतील चालू खात्यात असलेल्या जमा रकमेपेक्षा जास्त रकम काढतो तेव्हा 'ओव्हरड्राफ्ट'ची स्थिती निर्माण होते. थोडक्यात बँक 'ओव्हरड्राफ्ट' म्हणजे बँकेने आपल्याला चालू खात्यावर दिलेले अल्पकालीन कर्ज होय. या व्यवहाराची रोख पुस्तकात नोंद करताना शोधन (जमा) बाजूवर बँक रकान्यात 'ओव्हरड्राफ्ट'च्या रकमेची नोंद करताना तपशील रकान्यात पुढील प्रमाणे दर्शविण्यात येईल 'शिल्लक पु/आ'.

- २) **प्राप्त धनादेश : रोख विक्री, कमिशन, लाभांश व व्याज व खात्यांचे हिशेब चुकते होणे (Statement of accounts) इत्यादी** करिता धनादेश प्राप्त होत असतात.
- अ) **रेखांकित धनादेश प्राप्त झाले असता :** जेव्हा रेखांकित धनादेश प्राप्त होतो तेव्हा त्याची नोंद रोख पुस्तकात प्राप्ती बाजूला बँक रकान्यात करण्यात येते. या धनादेशावरील रकमेची नोंद बँक रकान्यात करताना तपशील रकान्यात पुढील प्रमाणे नोंद करण्यात येते. **‘विक्री / व्याज / कमिशन / ग्राहक खाते’**
- रोजकिर्द नोंद – बँक खाते नावे
- विक्री / व्याज / कमिशन / ग्राहक खात्याला
- ब) **वाहक धनादेश प्राप्त झाले असता :** जेव्हा वाहक धनादेश प्राप्त होतो तेव्हा रोख रक्कम मिळाली असे समजले जाते. या व्यवहाराची नोंद रोख पुस्तकाचे प्राप्ती बाजूला करताना संबंधित धनादेशाची रक्कम ही रोख रकान्यात लिहून तपशील रकान्यात पुढील प्रमाणे संबंधित खात्याचे नाव लिहिण्यात येते. **‘विक्री / व्याज / कमिशन / ग्राहक खाते’**
- रोजकिर्द नोंद – रोख खाते नावे
- विक्री / व्याज / कमिशन / ग्राहक खात्याला
- क) **प्राप्त धनादेश त्याच दिवशी बँकेत जमा करण्यात आला :** प्राप्त धनादेश राशी संग्रहणाकरिता बँकेत जमा करण्यात येतात. तेव्हा रोख पुस्तकाचे प्राप्त बाजूवर बँक रकान्यात संबंधित रक्कम लिहिली जाते व तपशील रकान्यात पुढील प्रमाणे संबंधित खात्याचे नाव लिहिण्यात येते **‘विक्री / व्याज / कमिशन / ग्राहक खाते’**
- रोजकिर्द नोंद – बँक खाते नावे
- विक्री / व्याज / कमिशन / ग्राहक खात्याला
- ड) **प्राप्त धनादेशाचे अनादरण :** प्राप्त झालेले धनादेश त्यावरील तारखेपासून तीन महिन्यांचे आत राशी संग्रहणाकरिता बँकेत जमा करावे लागतात. तसे केले नाही तर ते धनादेश निरर्थक (Worthless) किंवा मृतप्राय होतात. जेव्हा काही कारणांमुळे बँक आदात्याला (Payee) धनादेशाची रक्कम देण्यास नाकारते तेव्हा त्याला धनादेशाचे अनादरण झाले असे म्हणतात.
- अनादरित धनादेशांची नोंद रोख पुस्तकाच्या शोधन बाजूवर बँक रकान्यात करण्यात येते यामुळे प्राप्त धनादेशाच्या नोंदीचा प्रभाव रद्द होतो. या करिता तपशील रकान्यात पुढील प्रमाणे संबंधित खात्याचे नाव लिहिण्यात येते.
- रोजकिर्द नोंद – विक्री / व्याज / कमिशन / ग्राहकाचे खाते नावे
- बँक खात्याला
- इ) **निर्गमित धनादेश :** रोख खरेदी, देयकमिशन, देय व्याज, हिशेब चुकते करणे इत्यादीचे शोधनासाठी धनादेश निर्गमित देण्यात करण्यात येतात. तसेच धनादेशाचा वापर बँकेतून रोख रक्कम काढण्यासाठी ही केला जातो. या व्यवहाराची नोंद रोख पुस्तकात शोधन बाजूवर बँक रकान्यात केली जाते व तपशील रकान्यात पुढील प्रमाणे संबंधित खात्याचे नाव लिहिण्यात येते.
- रोजकिर्द नोंद – विक्री / व्याज / कमिशन / पुरवठादाराचे खाते नावे
- बँक खात्याला
- फ) **निर्गमित धनादेशाचे अनादरण :** निर्गमित धनादेशाचे अनादरण झाल्यास रोख पुस्तकाचे प्राप्ती (नावे) बाजूवर बँक रकान्यात संबंधित रकमेची नोंद केली जाते यामुळे शोधनासंबंधी पूर्वी केलेल्या नोंदीचा प्रभाव रद्द होतो. प्राप्ती बाजूवर नोंद करताना तपशील रकान्यात पुढीलप्रमाणे संबंधित खात्याचे नाव लिहिले जाते. **‘विक्री / व्याज / कमिशन / पुरवठादाराचे खाते’**
- रोजकिर्द नोंद – बँक खाते नावे
- विक्री / व्याज / कमिशन / पुरवठादाराचे खात्याला

- ग) स्वतःच्या (खाजगी) कामाकरिता बँकेतून रक्कम काढणे : अशा व्यवहारांची नोंद रोख पुस्तकाचे शोधन बाजूवर बँक रकान्यात करण्यात यावी व तपशील रकान्यात 'उचल खाते' (आहरण खाते) असे लिहिण्यात यावे.

रोजकिर्द नोंद - उचल (आहरण) खाते नावे
बँक खात्याला

- ३) बँक सूचना व विवरण : बँक आपल्या ग्राहकांना विविध सेवा प्रदान करतात. उदाहरणार्थ बँकेत राशी संग्रहाणार्थ जमा करण्यात आलेल्या धनादेशांची रक्कम गोळा करणे, लाभांश गोळा करणे, खातेदाराचे वतीने त्याचे सूचनेनुसार विविध खर्चाचे शोधन करणे इत्यादी अशा सेवा प्रदान केल्यानंतर बँक यासंबंधीची सूचना व्यवहाराच्या संपूर्ण तपशीलासह खातेदाराला पाठविते. ज्या खातेदारांचे चालू खाते असते या खातेदारांना बँकेकडून नियमित विवरणे प्राप्त होतात. असा विवरणांमध्ये विविध व्यवहारांची विस्तृत माहिती असते. उदाहरणार्थ धनादेशाचे अनादरण, ग्राहकाने खातेदाराच्या खात्यात सरळ (Direct) रक्कम जमा करणे, बँक ओव्हरड्राफ्टवर बँकेने आकारलेले व्याज इत्यादी. अशा सर्व व्यवहारांची नोंद व्यावसायिक आपल्या रोख पुस्तकात बँकेकडून प्राप्त सूचना व विवरणपत्राचे आधारे करित असतो.

- अ) ग्राहकाने सरळ बँक खात्यात रक्कम जमा करणे : आपल्या व्यवहारांची पूर्तता करण्यासाठी काही ग्राहक रोख पैसे किंवा धनादेश न देता आपल्या बँकेतील खात्यात सरळ पैसे जमा करतात. अशा परिस्थितीत हा व्यवहार रोख पुस्तकात प्राप्ती (नावे) बाजूला बँक रकान्यात नोंदविला जाईल आणि संबंधित ग्राहकाचे नाव तपशील रकान्यात लिहिले जाईल.

रोजकिर्द नोंद - बँक खाते नावे
ग्राहक खात्याला

- ब) बँकेने दिलेले व्याज : बँक खातेदाराला त्याचे खात्यातील जमा रकमेवर व्याज देत असते. असे व्याज हे व्यावसायिकाला मिळालेले उत्पन्न असते. त्यामुळे बँकेतील शिल्लकेत वाढ होते. ह्या व्यवहाराची नोंद रोख पुस्तकातील प्राप्ती बाजूवरील बँक रकान्यात केली जाईल आणि तपशील रकान्यात 'व्याज खाते' असे लिहिले जाईल.

रोजकिर्द नोंद - बँक खाते नावे
व्याज खात्याला

- क) बँकेने बँक ओव्हरड्राफ्टवर आकारलेले व्याज (Interest Charged on Overdraft by bank) : ओव्हरड्राफ्टवर सुविधा म्हणजे बँकेद्वारे चालू खाते असलेल्या खातेदाराला दिलेले अल्पकालीन कर्ज होय अशा ओव्हरड्राफ्टवर बँक एक निश्चित दराने व्याज आकारते. आकारण्यात आलेले असे व्याज हा व्यावसायिकाचा खर्च होय. या व्यवहाराची नोंद रोख पुस्तकात शोधन बँक रकान्यात करण्यात येईल आणि तपशील रकान्यात 'बँक ओव्हरड्राफ्टवरील व्याज खाते' असे लिहिले जाईल.

रोजकिर्द नोंद - बँक ओव्हरड्राफ्टवरील व्याज खाते नावे
बँक खात्याला

- ड) बँकेद्वारे नावे टाकण्यात आलेले बँक शुल्क (आकार) : बँक आपल्या ग्राहकांना विविध सेवा प्रदान करतात. ह्या सेवासाठी बँकेद्वारे एका निश्चित शुल्काची आकारणी करण्यात येते. या सेवा शुल्कालाच बँक शुल्क/आकार (Bank Charges) असे म्हणतात. बँकेने आकारलेली शुल्काची रक्कम व्यावसायिकांसाठी खर्च असते. या व्यवहारांची नोंद रोख पुस्तकाचे शोधन बाजूवर 'बँक' रकान्यात करण्यात येईल व तपशील रकान्यात 'बँक शुल्क खाते' असे लिहिले जाईल.

रोजकिर्द नोंद - बँक शुल्क खाते नावे
बँक खात्याला

- इ) बँकेने व्यावसायिकाचे वतीने गुंतवणुकीवर गोळा केलेले लाभांश किंवा व्याज : बँकेने गोळा केलेली ही रक्कम व्यावसायिकाचे उत्पन्न होय या संदर्भात बँकेकडून व्यावसायिकाला सूचना किंवा विवरण प्राप्त झाल्यानंतर व्यावसायिक या व्यवहाराची नोंद रोख पुस्तकात प्राप्ती बाजूस बँक रकान्यात करतो आणि तपशील रकान्यात 'गुंतवणुकीवरील लाभांश किंवा व्याज खाते' असे लिहिले जाते.

रोजकिर्द नोंद - बँक शुल्क खाते नावे

व्याज / लाभांश खात्याला

- ग) व्यावसायिकाचे स्थायी सूचनेनुसार बँकेद्वारे करण्यात येणारे शोधन : व्यावसायिकाने दिलेल्या स्थायी सूचनेनुसार बँक व्यावसायिकाचे वतीने विमा प्रव्याजी, टेलिफोन बिल, विद्युत बिल व इतर खर्चाचे शोधन करते. अशा व्यवहारांची नोंद रोख पुस्तकात 'शोधन' बाजूला बँक रकान्यात केली जाते आणि तपशील रकान्यात संबंधित खर्च खात्याचे नाव लिहिले जाते.

रोजकिर्द नोंद - संबंधित खर्च खाते नावे

बँक खात्याला

- ४) रकमेचे हस्तांतरण : व्यावसायिकाचे बँकेत चालू खात्याव्यतिरिक्त 'रोख प्रत्याय' (Cash credit), किंवा 'कर्ज खाते' (Loan Account) असू शकते. या खात्याच्या सहाय्याने व्यावसायिक आपल्या वित्तीय गरजांची पूर्तता करू शकतो. व्यावसायिक आपल्या रोख प्रत्याय किंवा कर्ज खात्यातून विशिष्ट रक्कम चालू खात्यात स्थानांतरित करू शकतो किंवा आपला चालू खात्यातून रोख प्रत्याय किंवा कर्ज खात्यात स्थानांतरित करू शकतो. त्याप्रमाणे वैयक्तिक बचत खात्यातून चालू खात्यात किंवा चालू खात्यातून वैयक्तिक बचत खात्यात रकमेचे स्थानांतरण होऊ शकते असे व्यवहार पुढील प्रमाणे रोख पुस्तकात लिहिले जातात.

- अ) रोख पत (रोख कर्ज) किंवा कर्ज खात्यातून चालू खात्यात स्थानांतरण : या व्यवहारांमुळे चालू खात्यातील शिल्लकेत (Balance) वाढ होते. म्हणून या व्यवहाराची नोंद रोख पुस्तकात प्राप्ती बाजूस बँक रकान्यात केली जाते व तपशील रकान्यात 'रोख प्रत्याय किंवा कर्ज खाते' हे नाव लिहावे.

रोजकिर्द नोंद - बँक खाते नावे

रोख पत / कर्ज खात्याला

- ब) चालू खात्यातून रोख पत (रोख कर्ज) किंवा कर्ज खात्याला स्थानांतरण : ह्या व्यवहारामुळे चालू खात्यातील शिल्लक कमी होते त्यामुळे या व्यवहाराची नोंद रोख पुस्तकाचे शोधन बाजूस बँक रकान्यात केली जाते आणि तपशील रकान्यात रोख प्रत्याय किंवा कर्ज खाते असे लिहिले जाते.

रोजकिर्द नोंद - बँक खाते नावे

रोख पत / कर्ज खात्याला

- क) वैयक्तिक बचत खात्यातून चालू खात्यात स्थानांतरण : हा व्यवहार म्हणजे व्यावसायिकांद्वारे व्यवसायात अतिरिक्त रक्कम आणणे होय. यामुळे भांडवल आणि बँकेतील चालू खात्याच्या शिल्लकेमध्ये वाढ होते. त्यामुळे या व्यवहाराची नोंद रोख पुस्तकात 'प्राप्ती' बाजूला बँक रकान्यात करण्यात येते व तपशील रकान्यात 'भांडवल' असे लिहिले जाते.

रोजकिर्द नोंद - बँक खाते नावे

भांडवल खात्याला

क) अगोदरचे (मागील) दिवशी मिळालेला धनादेश बँकेत जमा करणे : वाहक धनादेश मिळाला असता रोख मिळाली असे गृहीत मानले जाते. असे धनादेश जेव्हा बँकेत राशी संग्रहणासाठी पाठविले जातात (जमा केले जातात) तेव्हा रोख रक्कम व्यवसायातून बाहेर जात आहे असे मानले जाते व बँक प्राप्तकर्ता आहे. अशा व्यवहारामुळे बँक शिल्लकेत वाढ होते आणि रोख शिल्लक कमी होते. या व्यवहाराची नोंद पुढील प्रमाणे करण्यात येते.

रोख पुस्तकाचे प्राप्ती बाजूवर बँक रकान्यात राशी लिहून तपशील रकान्यात रोख खाते असे लिहिले जाते. त्याचप्रमाणे रोख पुस्तकाचे जमा बाजूवर रोख रक्कम या रकान्यात राशी लिहून तपशील रकान्यात बँक खाते असे लिहितात.

रोजकिर्द नोंद – बँक खाते नावे

रोख खात्याला

या ठिकाणी बँक प्राप्त कर्ता आहे म्हणून 'बँक खाते' नावे करण्यात येते आणि त्याचबरोबर रोख रक्कम बाहेर जात असल्याने रोख खाते जमा करण्यात येते.

५.३.४ रोख व बँक रकाना असलेल्या रोख पुस्तकाचे संतुलन :

या रोख पुस्तकात प्राप्ती (Receipts) व शोधनाच्या नोंदी केल्यानंतर दिवसाचे शेवटी रोख पुस्तकाचे संतुलन करून रोख शिल्लक व बँक शिल्लक काढण्यात येते.

रोख रकाना (Cash Column) : हस्तस्थ रोख (Cash in hand) ही नेहमी शोधनाचे रकमेपेक्षा जास्त असते किंवा शोधनाचे रकमेबरोबर असते. म्हणून प्राप्ती बाजूची एकूण बेरीज शोधन बाजूच्या एकूण बेरजेपेक्षा जास्त किंवा बरोबर असते. म्हणून शोधन बाजूची एकूण बेरीज ही प्राप्ती बाजूच्या एकूण बेरजेतून वजा करण्यात येते व आलेल्या शिल्लक रकमेची नोंद रोख पुस्तकाचे शोधन बाजूस रोख रकान्यात लिहून तपशील रकान्यात 'शिल्लक पुढे नेली' किंवा 'शिल्लक खाली नेली' असे लिहिण्यात यावे. ही शिल्लक पुढील लेखांकन अवधीचे प्रारंभीस रोख पुस्तकाचे प्राप्त बाजूवर रोख रकान्यात लिहून तपशील रकान्यात 'शिल्लक पुढे आणली' असे लिहिण्यात यावे.

बँक रकाना (Bank Columns) : बँक खाते हे वैयक्तिक खाते होय. या खात्यात नावे किंवा जमा शिल्लक असू शकते. जेव्हा प्राप्ती बाजूची एकूण बेरीज ही शोधन बाजूच्या एकूण जास्त असते तेव्हा या दोन बेरजेतील अंतराला धनात्मक किंवा सामान्य शिल्लक (Positive or Normal Balance) असे म्हणतात. या शिल्लक रकमेची नोंद रोख पुस्तकात शोधन बाजूवर बँक रकान्यात लिहून तपशील रकान्यात शिल्लक पुढे नेली असे लिहिण्यात यावे. पुढील लेखांकन अवधीचे प्रारंभी ही शिल्लक रोख पुस्तकाचे प्राप्ती बाजूवर बँक रकान्यात लिहून तपशील रकान्यात 'शिल्लक पुढे आणली' असे लिहावे.

या उलट जेव्हा शोधन बाजूची एकूण बेरीज प्राप्ती बाजूच्या एकूण बेरजेपेक्षा जास्त असते तेव्हा अशा फरकाला म्हणजेच शिल्लकेला 'जमा शिल्लक' किंवा 'अधिकोष अधिविकर्ष (Bank Overdraft) (बँक ओव्हरड्राफ्ट)' असे म्हणतात. या शिल्लकेची नोंद रोख पुस्तकात प्राप्ती बाजूला बँक रकान्यात लिहून तपशील रकान्यात शिल्लक पुढे नेली असे लिहिण्यात यावे पुढील लेखांकन कालावधीचे प्रारंभी हीच शिल्लक म्हणजेच, बँक ओव्हरड्राफ्टची रक्कम रोख पुस्तकाचे शोधन बाजूस बँक रकान्यात लिहून तपशील रकान्यात शिल्लक पुढे आणली असे लिहिण्यात यावी.

बँक खात्याचे खालील प्रकार आहेत.

१. **चालू खाते :** चालू खाते हे व्यावसायिकासाठी उपयुक्त आहे कारण या खात्यात त्या बँक कामकाजाच्या वेळेमध्ये कितीही वेळा रक्कम जमा करू शकतो व खात्यातून रक्कम काढू शकतो सर्वसाधारणपणे या खात्यातील जमा रकमेवर बँक व्याज देत नाही परंतु चालू खाते असलेल्या खातेदाराला बँकेकडून ओव्हरड्राफ्टची सुविधाही प्राप्त होते.
२. **बचत खाते :** ज्या व्यक्तीला स्थिर आणि नियमित उत्पन्न हवे असे अशा व्यक्ती बचत खात्यात ठेवी ठेवतात साधारणपणे या खात्यात रक्कम ठेवणे व काढणे यावर बंधन असते. या खात्यातील जमा रकमेवर खातेदाराला एका निश्चित दराने व्याज दिले जाते. या खात्यावर ओव्हरड्राफ्ट सुविधा उपलब्ध नसते.
३. **मुदती ठेव खाते :** या खात्यात विशिष्ट रक्कम विशिष्ट कालावधीसाठी जास्तीत जास्त व्याज मिळविण्यासाठी ठेवण्यात येते. या खात्यातून तो विशिष्ट कालावधी संपण्याआधी रक्कम काढता येत नाही. हे खाते नियमित बँकींग व्यवहार करणाऱ्यांसाठी उपयुक्त नाही.
४. **आवर्ती / पुनरावर्ती ठेव खाते :** या खात्यात जमाकर्ता एक विशिष्ट रक्कम विशिष्ट कालावधीकरीता दर महिन्यात जमा करित असतो. या खात्यात बचत खात्यापेक्षा जास्त दर दिला जातो परंतु मुदती ठेव खात्यापेक्षा व्याजाचा दर कमी असतो. खातेदाराला या खात्यातून तोपर्यंत रक्कम काढता येत नाही जो पर्यंत तो विशिष्ट कालावधी संपत नाही.

उदाहरण-१

मेसर्स सिमा ट्रेडर्स यांचे दोन रकानी रोख पुस्तक तयार करा.

जाने २०१९

०१	रोख रकमेसह व्यवसाय प्रारंभ केला	₹ ६०,०००
०४	बँक ऑफ इंडिया मध्ये रक्कम जमा केली	₹ २५,०००
०६	रोख खरेदी	₹ ६,०००
१०	कार्यालयीन उपयोगाकरिता संगणक खरेदी केले	₹ २२,०००
१५	राकेश यांना उधारीवर माल विकला आणि त्यांच्याकडून धनादेश मिळाला	₹ १०,०००
२०	राकेशकडून मिळालेला धनादेश बँकेत जमा केला	
२४	वाहतूक खर्च दिला.	₹ ३००
२५	वैयक्तिक उपयोगाकरीता व्यवसायातून उचलले	₹ ३,०००
३०	धनादेशाद्वारे भाडे दिले	₹ १,२००

उत्तर : सिमा ट्रेडर्स यांच्या पुस्तकात

नावे

दोन रकानी रोख पुस्तक

जमा

दिनांक	प्राप्ती	पा. क्र.	खा. पा.	रोख ₹	बँक ₹	दिनांक	शोधन	प्र. क्र.	खा. पा.	रोख ₹	बँक ₹
२०१९ जाने. १	भांडवल खाते (भांडवल गुंतवल्याबद्दल)	-		६०,०००	-	२०१९ जाने. ४	बँक खाते (बँकेत रक्कम जमा केल्याबद्दल)	-	प्र.प्र.	२५,०००	-
४	रोख खाते (बँकेत रक्कम जमा केल्याबद्दल)	-	प्र.प्र.	-	२५,०००	६	खरेदी खाते (रोख खरेदीबद्दल)	-	-	६,०००	-
१५	विक्री खाते (रोख विक्रीबद्दल)	-		१०,०००	-	१०	संगणक खाते (संगणक खरेदीबद्दल)	-	-	२२,०००	-
२०	रोख खाते (बँकेत रक्कम जमा केल्याबद्दल)	-	प्र.प्र.	-	१०,०००	२०	बँक खाते (धनादेश बँकेत जमा केल्याबद्दल)	-	प्र.प्र.	१०,०००	-
						२४	वाहतूक खर्च खाते (वाहतूक खर्च केल्याबद्दल)	-	-	३००	-
						२५	उचल खाते (व्यवसायातून रक्कम उचलल्याबद्दल)	-	-	३,०००	-
						३०	भाडे खाते (धनादेशाद्वारे भाडे दिल्याबद्दल)	-	-	-	१,२००
						३१	शिल्लक पु./ने	-	-	३,७००	३३,८००
				७०,०००	३५,०००					७०,०००	३५,०००
फेब्रु. १	शिल्लक पु./आ			३,७००	३३,८००						

२) खालील व्यवहार सुंदर अँड कंपनीशी संबंधित आहेत त्यावरून दोन रकानी रोखपुस्तक तयार करा.

दिनांक	तपशील	रक्कम (₹)
२०१८	बँक शिल्लक	५२,०००
सप्टें.	०१ रोख शिल्लक	१५,०००
	०४ धनादेशाद्वारे मालाची खरेदी	१५,०००
	०८ मालाची रोखीने विक्री	८,०००
	१३ धनादेशाद्वारे यंत्रसामुग्री खरेदी केली	१०,०००
	१६ मालाची विक्री केली व धनादेश मिळाला, तो लगेच बँकेत जमा करण्यात आला	१२,०००
	१७ मृणालकडून रोखीने माल खरेदी केला	१८,०००
	२० धनादेशाद्वारे स्टेशनरी खरेदी केली	२,१००
	२४ अवधूतला धनादेश दिला	१,८००
	२७ बँकेतून रक्कम काढली	१२,०००
	३० धनादेशाद्वारे भाडे दिले	५००
	३० वेतन दिले	४,०००

उत्तर :
नावे

सुंदर अँड कंपनीच्या पुस्तकात
रोख पुस्तक

जमा

दिनांक	प्राप्ती	पा. क्र.	खा. पा.	रोख ₹	बँक ₹	दिनांक	शोधन	प्र. क्र.	खा. पा.	रोख ₹	बँक ₹
२०१८ सप्टें.						२०१८ सप्टें.					
१	शिल्लक पु.आ			१५,०००	५२,०००	४	खरेदी खाते (धनादेशाद्वारे मालाची खरेदी केली)				१५,०००
८	विक्री खाते (रोख विक्रीबद्दल)			८,०००	-						
१६	विक्री खाते (विक्रीबद्दल धनादेश मिळाला)				१२,०००	१३	यंत्रसामग्री खाते (धनादेशाद्वारे यंत्र खरेदी केल्याबद्दल)				१०,०००
२७	बँक खाते (बँकतून रक्कम काढल्याबद्दल)		प्र.प्र.	१२,०००	-	१७	खरेदी खाते (रोखीने माल खरेदी केल्याबद्दल)			१८,०००	-
						२०	स्टेशनरी खाते (धनादेशाद्वारे स्टेशनरी खरेदी केल्याबद्दल)				२,१००
						२४	अवधूत खाते (धनादेश दिल्याबद्दल)				१,८००
						२७	रोख खाते (बँकतून रक्कम काढल्याबद्दल)		प्र. प्र.		१२,०००
						३०	भाडे खाते (धनादेशाद्वारे भाडे दिल्याबद्दल)				५००
						३०	वेतन खाते (वेतन दिल्याबद्दल)			४,०००	-
						३०	शिल्लक पु / ने			१३,०००	२२,६००
				३५,०००	६४,०००					३५,०००	६४,०००
ऑक्टो. १	शिल्लक पु/आ			१३,०००	२२,६००						

३) खालील व्यवहारांची मेहता ब्रदर्स यांच्या रोख आणि बँक रकाने असलेल्या रोख पुस्तकात नोंद करा.

ऑक्टोबर २०१८

- १ हस्तस्थ रोख ₹ १३,००० आणि बँक शिल्लक ₹ २४,०००
- ३ १०% व्यापारी कसरीवर मालाची रोख विक्री ₹ ८०,०००
- ५ ₹ ६०,००० किंमतीचा माल १०% व्यापारी कसर खरेदी केला अर्धी रक्कम ताबडतोब ५% रोख कसरीने रोख दिली व उर्वरित रकमेचा धनादेश दिला.
- ७ बँकेत जमा केले ₹ ४०,०००
- ९ सुमितकडून वाहक धनादेश मिळाला ₹ ९,५००
- १३ रोखीने मालाची विक्री ४% व्यापारी कसरीवर करण्यात आली. ₹ १२,०००
- १५ जीवन विमा प्रव्याजीचे दिले ₹ ४,०००
- १८ ९ ऑक्टोबर २०१८ रोजी मिळालेला धनादेश बँकेत जमा केला.
- २२ प्रभाकर कडून रेखांकित धनादेश मिळाला ₹ ६,०००
- २७ व्यवसायात ₹ २५,००० अतिरीक्त भांडवल गुंतविले व ते बँकेत जमा करण्यात आले.
- २८ विद्युत बिल भरले ₹ ३,००० आणि टेलिफोन बिल भरले ₹ ४,१००
- ३० लाभांशाबद्दल रेखांकित धनादेश मिळाला ₹ ६,२५०.

उत्तर :

मेहता ब्रदर्स यांच्या पुस्तकात

नावे

रोखपुस्तक

जमा

दिनांक	प्राप्ती	पा. क्र.	खा. पा.	रोख ₹	बँक ₹	दिनांक	शोधन	प्र. क्र.	खा. पा.	रोख ₹	बँक ₹
२०१८ ऑक्टो.						२०१८ ऑक्टो.					
१	शिल्लक पु./आ.			१३,०००	२४,०००	५	खरेदी खाते (खरेदीबद्दल)			२५,६५०	२५,६५०
३	विक्री खाते (रोख माल विकल्याबद्दल)			७२,०००	-	७	बँक खाते (बँकेत रक्कम जमा केल्याबद्दल)		प्र.प्र.	४०,०००	-
७	रोख खाते (बँकेत रक्कम जमा केल्याबद्दल)		प्र.प्र.	-	४०,०००	१५	उचल खाते (जीवन विमा प्रव्याजी दिल्याबद्दल)			४,०००	-
९	सुमित खाते (धनादेश मिळाल्याबद्दल)			९,५००	-	१८	बँक खाते (धनादेश बँकेत जमा केल्याबद्दल)		प्र.प्र.	९,५००	-
१३	विक्री खाते (रोखीने माल विकल्याबद्दल)			११,५२०	-	२८	विद्युत बिल खाते (विद्युत बिल भरल्याबद्दल)			३,०००	-
१८	रोख खाते (धनादेश बँकेत जमा केल्याबद्दल)		प्र.प्र.	-	९,५००	२८	टेलिफोन बिल खाते (टेलिफोन बिल भरल्याबद्दल)			४,१००	-
२२	प्रभाकर खाते (रेखांकित धनादेश मिळाल्याबद्दल)			-	६,०००	३१	शिल्लक पु /ने			१९,७७०	८५,१००
२७	भांडवल खाते (अतिरिक्त भांडवल बँकेत जमा केल्याबद्दल)			-	२५,०००						
३०	लाभांश खाते (लाभांशबद्दल रेखांकित धनादेश मिळाल्याबद्दल)			-	६,२५०						
				१,०६,०२०	१,१०,७५०					१,०६,०२०	१,१०,७५०
नोव्हें.											
१	शिल्लक पु./आ.			१९,७७०	८५,१००						

कार्य टीप :

५ ऑक्टोबर २०१८ चा व्यवहार शुद्ध रोख खरेदी = रोख खरेदी १०% व्यापारी करार
= ₹ ६०,००० - ₹ ६,००० = ₹ ५४,०००
रक्कम दिली = शुद्ध रोख खरेदी - ५% रोख कसर
= ₹ ५४,००० - ५% ₹ ५४,०००
कसर पूर्ण करा - = ₹ ५४,००० - ₹ २,७०० = ₹ ५१,३००
अर्धी (१/२) रक्कम रोख दिली = ₹ ५१,३०० x १/२ = ₹ २५,६५०
उर्वरित रकमेचा धनादेश दिला = ₹ ५१,३०० - ₹ २५,६५० = ₹ २५,६५०

४) गुरुदक्षिणा ब्रदर्स यांचे दोन रकानी रोख पुस्तक तयार करा. (स्पष्टीकरणाची आवश्यकता नाही.)

- २०१८ मार्च १ रोख शिल्लक ₹ १३,००० आणि बँक शिल्लक ₹ १८,०००
२ नेहा कडून रक्कम मिळाली ₹ १,७०० आणि धनादेश प्राप्त झाला ₹ ५००.
७ धनराजला धनादेशाद्वारे दिले ₹ ६,०००
८ रोख विक्री ₹ ६,५४५ आणि कसर दिली ₹ ५५
१० २ मार्च २०१९ रोजी प्राप्त झालेला धनादेश बँकेत जमा केला
१२ बँकेत जमा केले ₹ ५,०००
१३ प्राचीकडून उधारीवर माल खरेदी केला ₹ ५,०००
१५ नेहा कडून मिळालेला धनादेश अनादरीत झाला
२० ७% व्यापारी कसरीवर स्विटी कडून ₹५,००० किमतीचा माल खरेदी केला आणि अर्धी रक्कम ताबडतोब दिली.
२२ बँकेला विमा हप्त्याचे ₹ १,००० दिले आणि गुंतवणुकीवरील व्याज गोळा केले ₹ १,६५०
२४ धनराजला दिलेल्या धनादेशाचे अनादरण झाले.
२६ गुप्ता स्टोअर्स यांनी परस्पर आपल्या बँक खात्यात ₹७,५०० भरले.
३० ₹३,९२० पेक्षा जास्तीची रक्कम बँकेत जमा करण्यात आली

गुरुदक्षिणा ब्रदर्स यांच्या पुस्तकात

नावे :

रोख पुस्तक

जमा

दिनांक	प्राप्ती	पा. क्र.	खा. पा.	रोख ₹	बँक ₹	दिनांक	शोधन	प्र. क्र.	खा. पा.	रोख ₹	बँक ₹
२०१९ मार्च १	शिल्लक पु.आ.			१३,०००		२०१९ मार्च ७	शिल्लक पु.आ.				१८,०००
२	नेहा खाते			२,२००		१०	धनराज खाते				६,०००
८	विक्री खाते			६,५४५		१२	बँक खाते	प्र.प्र	५००		-
१०	रोख खाते	प्र.प्र.			५००	१५	बँक खाते	प्र.प्र	५,०००		-
१२	रोख खाते	प्र.प्र.			५,०००	२०	नेहा खाते			२,३२५	५००
२२	गुंतवणुकीवर व्याज खाते				१,६५०	२२	खरेदी खाते				-
२४	धनराज खाते				६,०००	२२	विमा हप्ता खाते				१,०००
२६	गुप्ता स्टोअर्स खाते				७,५००	३०	बँक खाते	प्र.प्र	१०,०००		
३०	रोख खाते	प्र.प्र.			१०,०००	३१	शिल्लक पु./ने			३,९२०	५,१५०
				२१,७४५	३०,६५०					२१,७४५	३०,६५०
एप्रिल १	शिल्लक पु/आ.			३,९२०	५,१५०						

कार्य टीपा :

१) २० मार्च २०१९ चा व्यवहार

खरेदी मालाचे एकूण मूल्य

₹ ५,०००

(-) ७% व्यापारी कसर

₹ ३५०

निव्वळ खरेदी किंमत

₹ ४,६५०

$4,650 \times 1/2 = 2325$

१/२ रक्कम रोख दिली ₹ २,३२५

१/२ रक्कम उधार ₹ २,३२५

२) ३० मार्च २०१९ चा व्यवहार

₹ ३,९२० पेक्षा अतिरिक्त रक्कम बँकेत जमा करण्यात येणाऱ्या राशीचे (Calculation) आगणन खालीलप्रमाणे

रोख रकान्याच्या प्राप्ती बाजूची बेरीज

₹ २१,७४५

(-) रोख रकान्याच्या शोधन बाजूची बेरीज

₹ ७,८२५

शिल्लक रक्कम

₹ १३,९२०

(-) व्यवसायात ठेवायची रोख

₹ ३,९२०

बँकेत जमा करावयाची रक्कम

₹ १०,०००

टीप :- १३ मार्चचा व्यवहार उधारीचा असल्यामुळे त्याची नोंद रोख पुस्तकात करण्यात आली नाही.

५.४ लघु रोख पुस्तक

मोठ्या व्यावसायिक संस्थांमध्ये लेखांकनाचे काम व्यवस्थितपणे विभागलेले असते. विविध विभागात किरकोळ खर्च होतात जसे लेखनसामग्री, टपालखर्च, चहापाणी, गाडीभाडे इत्यादी परंतु जेव्हा त्यांची संख्या वाढते तेव्हा ते ज्या स्वतंत्र पुस्तकात नोंदविले जातात त्यालाच लघुरोख पुस्तक असे म्हणतात.

लघुरोख पुस्तक लिहिण्याचे काम करणाऱ्या व्यक्तीला लघुरोखपाल असे म्हणतात. लघुरोखपालास प्रत्येक महिन्याच्या सुरुवातीला मुख्यरोखपालाकडून अग्रिम रक्कम देण्यात येते. सर्व प्रकारचे किरकोळ खर्च भागविण्यासाठी आणि लघुरोख पुस्तकात नोंदवून ठेवण्यासाठी.

इंग्रजी भाषेतील petty हा शब्द फ्रेंच भाषेतील Petit या शब्दापासून उद्धृत करण्यात आला आहे. Petit या शब्दाचा अर्थ लहान असा होतो. तर लघुरोख पुस्तकात किरकोळ रकमांचे व्यवहार नोंदविले जातात. ज्याचे शोधन धनादेशाद्वारे केले जात नाही.

लघुरोख पुस्तकाचे प्रकार :

- १) साधे लघु रोख पुस्तक
- २) विश्लेषण किंवा रकानेयुक्त लघु रोख पुस्तक
- १) साधे लघु रोख पुस्तक :

साधे लघुरोख पुस्तक दोन बाजूमध्ये विभागले जाते. i) प्राप्ती बाजू (ii) शोधन बाजू मुख्य रोखपालाकडून प्राप्त झालेल्या रकमेची किंवा धनादेशाची नोंद प्राप्ती बाजूवर करण्यात येते व शोधन करण्यात आलेल्या लघू खर्चाची नोंद शोधन बाजूवर करण्यात येते लघुरोख पुस्तकात नोंदविलेल्या व्यवहारांची खातेवहीत संबंधित विशिष्ट खर्चाच्या खात्यात खतावणी करण्यात येते. ह्या करिता अतिरिक्त श्रम व वेळेची गरज असते. म्हणून सर्वसाधारण व्यवहारात व्यावसायिक लघुरोख पुस्तक ठेवत नाहीत.

खालील दिलेल्या व्यवहारांवरून साधे लघुरोख पुस्तक तयार करा.

नोहा ब्रदर्स यांच्या पुस्तकात

दिनांक	व्यवहारांचा तपशील	रक्कम (₹)
२०१९		
जानेवारी ०१	मुख्य रोखपालाकडून मिळाले	१,२००
०४	टेलिफोन खर्चाचे दिले	१९३
०७	मोबाईल खर्चाचे दिले	५७
१०	कार्यालय फाईल्स खरेदी	१२५
१४	सेवकाला बक्षिस दिले	४०
१६	जुन्या वर्तमानापत्राची विक्री	६०
१९	स्विटीला अग्रिम दिले	१००
२२	बांधणी खर्चाचे दिले	१७०
२४	जाहीरात खर्चाचे दिले	१२०
२६	सफाई खर्चाचे दिले	६०
२८	देणगी दिली	१०१
३०	पावती तिकीटांची खरेदी	६०

साधे लघुरोख पुस्तक

प्राप्त रक्कम (₹)	दिनांक	विवरण किंवा तपशील	प्रमाणक क्रमांक	खा.पा.	एकूण खर्च रक्कम (₹)
१,२००	२०१९ जानेवारी १	रोख खाते			
	४	टेलिफोन खर्च खाते			१९३
	७	मोबाईल खर्च खाते			५७
	१०	कार्यालय फाईल्स खरेदी खाते			१२५
	१४	सेवकाला बक्षीस खाते			४०
६०	१६	जुने वर्तमानपत्र विक्री खाते			-
	१९	स्विटी खाते			१००
	२२	बांधणी खर्च खाते			१७०
	२४	जाहिरात खर्च खाते			१२०
	२७	सफाई खर्च खाते			६०
	२८	देणगी खाते			१०१
	३०	पावती तिकीटे खाते			६०
		एकूण खर्च			१,०२६
	३१	शिल्लक पु / ने			२३४
१,२६०					१,२६०
२३४	२०१९ फेब्रु., १	शिल्लक पु / आ			

२) विश्लेषणात्मक लघुरोखपुस्तक / रकानेयुक्त लघुरोख पुस्तक :

विश्लेषणात्मक लघुरोखपुस्तक दोन बाजूमध्ये विभागले जाते डावीकडील बाजूवर रोख प्राप्ती तर उजवीकडील बाजूवर रोख शोधनाच्या नोंदी केल्या जातात. विश्लेषणात्मक रोख पुस्तकाचे शोधन बाजूस वारंवार होणाऱ्या विभिन्न खर्चासाठी आवश्यक तेवढे रकाने केले जातात. उदाहरणार्थ छपाई व लेखनसामग्री, टपाल, गाडीभाडे आणि हमाली इत्यादी. विविध किरकोळ स्वरूपाचे खर्च नोंदविण्यास हे रकाने उपयोगी आहेत. विश्लेषणात्मक लघु रोख पुस्तकात खर्चाच्या नोंदीकरिता रकान्याची संख्या किती असावी ह्या संबंधी कोणतेही कठोर नियम नाहीत. या रकान्या व्यतीरिक्त वैयक्तीक आणि वास्तविक खात्याशी संबंधित शोधना करिता एक स्वतंत्र रकाना असतो. लघुरोखपाल झालेल्या विविध खर्चाचे संक्षिप्त विवरण तयार करून मुख्यरोखपालास देतो. त्यामुळे व्यावसायिक जगतात विश्लेषणात्मक लघुरोख पुस्तक फारच व उपयोगी आहे.

अग्रधन पद्धती : लघुरोख पुस्तक ठेवण्याची ही एक लोकप्रिय पद्धत होय. या पद्धती अंतर्गत एका विशिष्ट अवधीत होणाऱ्या लघुरोख खर्चाचा अंदाज घेतला जातो ही अंदाजित रक्कम मुख्यरोखपाल लघुरोखपालास त्या विशिष्ट अवधीतील लहान खर्च भागविण्यासाठी अग्रिम म्हणून देतो. विशिष्ट कालावधी संपल्यावर रोख पुस्तकाचे संतुलन करण्यात येते. लघुरोखपाल लघू खर्चाचा सारांश तयार करतो आणि मुख्य रोखपालास सादर करतो. लघुरोखपालाने सादर केलेल्या विवरणांची अचूकता पडताळून पाहण्यासाठी, मुख्यरोखपाल त्याची तपासणी करतो. त्या नंतर मुख्यरोखपाल लघुरोखपालास मागील कालावधीत खर्च करण्यात आलेल्या रकमेइतकी रक्कम देतो. या पद्धतीलाच अग्रधन पद्धती किंवा अग्रदाय पद्धती असे म्हणतात.

विश्लेषणात्मक लघुरोध पुस्तक (प्रारूप)

प्राप्त रक्कम	रु. पु. पु.	दिनांक	तपशील	प. क्र.	एकूण रक्कम	छपाई व सामग्री	लोक	गादीभाडे व हमाली	प्रवास खर्च	विविध खर्च	दुरुवनी खर्च	खा. पा.	रु. खर्च वही खाते
XX			-----		XX		XX	XX	XX	XX	XX		XX
			-----		XX								
			-----		XX								
			-----		XX								
			-----		XX								
			-----		XX								
			-----		XX								
			-----		XX								
			एकूण खर्च	-	XXX	XX	XX	XX	XX	XX	XX		XX
			शिल्लक पु / ने		XX								
XXX					XXX								
XX			शिल्लक पु / आ.										
XXX			-----										

उदा. १ : राजे मोबाईल कंपनीच्या सौरभ या लघुरोखपालास १ जून २०१९ रोजी मुख्यरोखपालकडून ₹ ८,००० मिळाले. जून महिन्यातील विविध खर्च खालील प्रमाणे आहेत. त्यावरून लघुरोख पुस्तक तयार करा.

दिनांक	व्यवहाराचा तपशील	रक्कम (₹)
२०१९ जून		
१	अॅटो भाडे दिले	२५५
३	कुरिअर खर्चाचे दिले	६०
४	पोस्टाची तिकीटे खरेदी केली	२१०
५	रबर, पेन, पेन्सिलची खरेदी	५२५
६	जलद डाक खर्च दिला	१९८
८	टॅक्सी भाडे	३९०
८	अल्पोपहार	८५०
१०	अॅटो भाडे	३१०
१२	नोंदणीकृत टपाल शुल्क	१४२
१३	फाईल खरेदी	४५
१४	गाडी भाडे	६५
१६	संगणक स्टेशनरी खरेदी	१,६५०
१९	बस भाडे	२४०
१९	स्वच्छता खर्च	२७०
२०	कार्यालय स्वच्छता शुल्क दिले	१६०
२२	अल्पोपहार	४५०
२३	टेलिफोनचे बिल दिले	२७०
२८	कुरिअर खर्च	१४०
२९	माल उतरविण्याचे शुल्क	१७०
३०	बस भाडे	१५०

उत्तर-१

राजे मोबाईल कंपनी लातूर यांच्या पुस्तकात

लघुगोख पुस्तक

प्राप्त रकम ₹	दिनांक	तपशील	प्र. क्र.	एकूण ₹	कुरीअर/ टपाल ₹	टेलिफोन (₹)	प्रवास/वाहतूक खर्च (₹)	छपाई व लेखन सामग्री (₹)	विविध खर्च (₹)	खा. पा.	खतावणी ₹
८,०००	२०१९ जून १	रोख खाते	-	२५५			२५५				
	१	ॲटो भाडे	-	६०	६०						
	३	कुरीअर खर्च	-	२१०	२१०						
	४	पोस्ट तिकीट	-	५२५				५२५			
	५	रबर, पेन, पेन्सिल खरेदी	-	१९८	१९८						
	६	जलद डाक खर्च दिला	-	३९०			३९०				
	८	टॅक्सी भाडे	-	८५०					८५०		
	८	अल्पोपहार	-	३१०			३१०				
	१०	ॲटो भाडे	-	१४२	१४२						
	१२	नॉदणीकृत पोस्टल शुल्क	-	४५				४५			
	१३	फाईल खरेदी	-	६५					६५		
	१४	गाडी भाडे	-	१,६५०				१,६५०			
	१६	संगणक स्टेशनरी	-	२४०			२४०				
	१९	बस भाडे	-	२७०					२७०		
	१९	स्वच्छता खर्च	-	१६०					१६०		
	२०	कार्यालय स्वच्छता शुल्क	-	४५०					४५०		
	२२	अल्पोपहार	-	२७०		२७०					
	२३	टेलिफोनचे बिल	-	१४०	१४०						
	२८	कुरीअर खर्च	-	१७०					१७०		
	२९	माल उतरविण्याचे शुल्क	-	१५०							
	३०	बसभाडे	-								
	३०	शिल्लक पु / ने	-	६,५५०	७५०	२७०	१,३४५	२,२२०	१,९६५		
८,०००				१,४५०							
१,४५०	२०१९ जुलै ०१	शिल्लक पु / आ									

वरील विश्लेषणात्मक लघुरोख पुस्तकाच्या आधारे रोजकीर्द नोंदी आणि खतावणी करा.
उत्तर-१

राजे मोबाईल कंपनीच्या पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा.पा.	नावे रक्कम (₹)	जमा रक्कम(₹)
२०१९ जून १	लघुरोख खाते रोख खात्याला (मुख्य रोखपालाकडून रक्कम मिळाली)	नावे	८,०००	८,०००
जून ३०	कुरिअर आणि टपाल खर्च खाते..... नावे टेलिफोन खर्च खाते नावे प्रवास व वाहतूक खर्च खाते..... नावे छपाई व सामग्री खाते नावे विविध किरकोळ खर्च खाते नावे लघुरोख खाते (लघुखर्च लघुरोखपुस्तकात नोंदविल्याबद्दल)		७५० २७० १,३४५ २,२२० १,९६५	६,५५०

राजे मोबाईल कंपनीच्या पुस्तकात खतावणी

नावे	लघुरोख खाते						जमा
दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)
२०१९ जून १	रोख खाते		८,०००	२०१९ जून ३०	विविध खर्च लघुरोख पुस्तकावरून		६,५५०
				३०	शिल्लक पु/ने		१,४५०
			८,०००				८,०००

नावे	कुरिअर आणि टपाल खाते						जमा
दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)
२०१९ जून ३०	लघुरोख खाते		७५०				
			७५०				

नावे		टेलिफोन खर्च खाते				जमा	
दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)
२०१९ जून ३०	लघुरोख खाते		२७०				
			२७०				

नावे		प्रवास व वाहतूक खर्च खाते				जमा	
दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)
२०१९ जून ३०	लघु रोख खाते		१,३४५				
			१,३४५				

नावे		छपाई व सामग्री खाते				जमा	
दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)
२०१९ जून ३०	लघु रोख खाते		२,२२०				
			२,२२०				

नावे		विविध किरकोळ खर्च खाते				जमा	
दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)
२०१९ जून ३०	लघु रोख खाते		१,९६५				
			१,९६५				

उदाहरण २ - जुलै २०१८ या महिन्यातील पुढील व्यवहारांच्या नोंदी अग्रधन पद्धतीनुसार विश्लेषणात्मक रोख पुस्तकात करा.

दिनांक	व्यवहाराचा तपशील	रक्कम (₹)
२०१८	१ रोख शिल्लक	३३५
जुलै १	१ मुख्य रोखपालाकडून मिळाले	२,१६५
	२ लेखनिक ओंकारला बक्षीस दिले	२५१
	५ स्पीड पोस्ट आणि रजिस्टर साठी दिले	२४०
	६ जुन्या वर्तमान पत्रांची विक्री	१००
	७ सेवकास धुलाई खर्च दिला	१७०
	१० विक्रेत्याला भोजनाचे बिल दिले	१६०
	१३ अरुण या सेवकाला अग्रिम दिले	५००
	१६ वाहतूक खर्च आणि गाडीभाडे दिले	१८०
	१९ कार्यालयीन उपयोगाकरिता खुर्ची खरेदी केली	३००
	२२ स्टॅम्प पॅड, पेपर आणि पेन्सिलची खरेदी	१७०
	२६ कार्यालयाकरिता फाईल्स खरेदी	११०
	३० यंत्र दुरुस्तीला दिले	२३०

उत्तर :

..... यांचे पुस्तकात

विश्लेषणात्मक लघु रोख पुस्तक (अग्रधन पद्धतीनुसार)

प्राप्त रक्कम ₹	दिनांक	तपशील	प्र. क्र.	एकूण ₹	खर्चाचे विश्लेषण						खातेवही लेखा ₹
					टपाल खर्च ₹	छपाई लेखन सामग्री ₹	वाहतूक व गाडीभाडे ₹	दुरुस्ती ₹	विविध खर्च ₹	खा. पा.	
३३५	२०१८, जुलै १	शिल्लक पु / आ.									
२,१६५	१	रोख खाते		२५१					२५१		
	२	लेखनिकास बक्षीस		२४०	२४०						
	५	नोंदणी व जलद टपाल									
१००	६	जुन्या वर्तमानपत्रांची विक्री		१७०					१७०		
	७	धुलाई खर्च		१६०					१६०		
	१०	भोजन बिल		५००							
	१३	अरुणला अग्रिम		१८०			१८०				५००
	१६	वाहतूक खर्च व गाडीभाडे		३००							३००
	१९	खुर्ची		१७०							
	२२	स्टॅम्प पॅड, पेपर, पेन्सील इ.		११०		१७०					
	२६	कार्यालय फाईल्स		२३०		११०					
	३०	दुरुस्ती						२३०			
	३१	एकूण खर्च		२,३११	२४०	२८०	१८०	२३०	५८१		८००
२,६००		शिल्लक पु / ने		२८९							
२८९	ऑगस्ट १	शिल्लक पु / आ									
२,३११	ऑगस्ट १	रोख खाते									

उदा. ३ - ऑगस्ट २०१८ मधील खालील व्यवहार अग्रधन पद्धतीवर आधारीत विश्लेषणात्मक लघुरोख पुस्तकात लिहा.
अग्रधन रक्कम ₹ २,००० एवढी ठेवण्यात यावी.

दिनांक	व्यवहाराचा तपशील	रक्कम (₹)
२०१९ ऑगस्ट १	सुरुवातीची लघुरोख शिल्लक	१५०
१	मुख्य रोखपालाकडून धनादेश मिळाला.	१,८५०
५	वाहतूक खर्च दिला	१८
५	पाकिटांची खरेदी	६५
६	धुलाई आणि सफाई खर्चाचे दिले	८०
८	टेलिफोन खर्चाचे दिले	२८०
१०	देणगी दिली	२५०
१४	वर्तमानपत्राची वर्गणी दिली	१२०
१९	पोस्ट कार्ड खरेदी	६०
१९	पावती तिकीटांची खरेदी	४५
२२	अल्पोपहारासाठी दिले	२००
२६	ऑटो भाड्यासाठी दिले	५५
२७	मजुरी दिली	७५
२८	यंत्र दुरुस्ती खर्चासाठी दिले	१८०
३०	श्रीमान कृष्णा यांना दिले	५००

उत्तर ३ :

..... यांचे पुस्तकात
विश्लेषणात्मक लघुरोख पुस्तक

प्राप्त रक्कम ₹	दिनांक	तपशील	प्र. क्र.	एकूण ₹	खर्चाचे विश्लेषण							
					वर्षा कुटुंबाचा	शिवाय इतर	टेलिफोन खर्च	वास्तव्य खर्च	प्रवास खर्च	मजुरी	इतर	वर्षा वही
१,८५०	२०१८, ऑगस्ट १	शिल्लक पु / आ										
	१	बँक खाते										
	५	वाहतूक खर्च		१८								
	५	छपाई खर्च		६५								
	६	स्वच्छता व धुलाई खर्च		८०								
	८	टेलिफोन खर्च		२८०			२८०					
	१०	देणगी		२५०								
	१४	वर्तमानपत्र वर्गणी		१२०								
	१९	पोस्टकार्ड खरेदी		६०								
	१९	पावती तिकीट खरेदी		४५								
	२२	अल्पोपहार खर्च		२००								
	२६	ऑटो भाडे		५५								
	२७	मजुरी		७५								
	२८	दुरुस्ती खर्च		१८०								
	३०	श्रीमान कृष्णा खाते		५००								
		एकूण खर्च		१,९२८	१८	६५	२८०	६०	५५	७५	१८०	५००
	३१	शिल्लक पु / ने		७२								
२,०००				२,०००								
७२	सप्टें. १	शिल्लक पु / आ										
१,९२८	सप्टें. १	रोख खाते										

५.५ खरेदी पुस्तक (Purchase Book):

खरेदी पुस्तकात केवळ त्या मालाची नोंद करण्यात येते जो माल वस्तूंची निर्मिती किंवा उत्पादन करण्यासाठी किंवा पुनःविक्री करण्यासाठी उधारीवर खरेदी करण्यात येतो. रोख खरेदीच्या व्यवहारांची नोंद खरेदी पुस्तकात करण्यात येत नाही. त्याच प्रमाणे माला शिवाय खरेदी केलेल्या इतर कोणत्याही वस्तू जसे कार्यालयीन उपकरणे, उपस्कर, लेखनसामग्री आणि इमारत इत्यादीची नोंद खरेदी पुस्तकात करण्यात येत नाही. उदाहरणार्थ व्यवहारांची नोंद खरेदी पुस्तकात होणार नाही.

उधारीने खरेदी केलेल्या मालाची नोंद करताना ती शुद्ध रकमेने / किमतीने करण्यात यावी.

खरेदी पुस्तकाचे प्रारूप

..... यांचे खरेदी पुस्तक

दिनांक	आवक बिजक क्र.	पुरवठादाराचे नाव	खा. पा.	रक्कम (₹)

उदा. १) नोहा ट्रेडर्स यांच्या पुस्तकात खरेदी पुस्तक तयार करा.

एप्रिल २०१९ १	श्रीमती कमल यांचे कडून ₹ १,००० चा माल उधार खरेदी केला (आवक बिजक क्र.४)
४	साक्षी यांचेकडून रोखीने मालाची खरेदी ₹ ५००
५	मशिनरी टुल्स कंपनी कडून उधारीने मशीन खरेदी केले ₹ ५,०००
८	सौरभ यांचेकडून उधार माल खरेदी केला ₹ २,००० (आवक बिजक क्र.१०)
१०	ऐश्वर्या यांचेकडून उधारीवर मालाची खरेदी केली ₹ ५,००० (आवक बिजक क्र.११)

नोहा ट्रेडर्स यांचे खरेदी पुस्तक

दिनांक	पुस्तकाचे नाव	आवक बिजक क्र.	खा.पा.	रक्कम (₹)
एप्रिल २०१९ १	श्रीमती कमल	४		१,०००
८	सौरभ	१०		२,०००
१०	ऐश्वर्या	११		५,०००
		एकूण		८,०००

टीपा : १) ४ एप्रिल २०१९ च्या व्यवहाराची नोंद खरेदी पुस्तकात होणार नाही कारण तो रोख व्यवहार आहे.

२) ५ एप्रिल २०१९ च्या व्यवहाराची नोंद मूळ रोजकिर्दीत होईल म्हणून या व्यवहाराची नोंद खरेदी पुस्तकात होणार नाही.

- २) पुढील व्यवहारांची नोंद मेसर्स कोनिका इलेक्ट्रॉनिक्स यांच्या खरेदी पुस्तकात करा आणि खतावणी करून ३१ ऑगस्ट २०१८ रोजीची तेरीज तयार करा.

दिनांक	व्यवहाराचा तपशील
ऑगस्ट २०१८ ३	मेसर्स सीमा इलेक्ट्रॉनिक्स यांचे कडून माल खरेदी केला (आवक बिजक क्र. २२५०) २० लहान मोबाईल प्रत्येकी ₹ २,००० प्रमाणे १२ होमथिएटर प्रत्येकी ₹ ४,५०० प्रमाणे २० % व्यापारी कसरीवर
१०	पवन इलेक्ट्रॉनिक्सकडून माल खरेदी (आवक बिजक क्र. २८६०) १०० पेन ड्राइव्ह प्रत्येकी ₹ २१० प्रमाणे १० % व्यापारी कसरीवर
१६	मॉडर्न इलेक्ट्रॉनिक्सकडून माल खरेदी (आवक बिजक क्र. २४५६) १५ (Stereos) स्टिरीओ प्रत्येकी ₹ ४,२०० प्रमाणे २० रंगीत LCD प्रत्येकी ₹ १४,००० प्रमाणे १२.५ % व्यापारी कसरीवर
२६	सीमा इलेक्ट्रॉनिक्सकडून मालाची खरेदी (आवक बिजक क्र. २३९४) १० छोटे (लहान) LCD प्रत्येकी ₹ ८,००० प्रमाणे ६ LED प्रत्येकी ₹ १२,५०० प्रमाणे २० % व्यापारी कसरीवर
२९	पवन इलेक्ट्रॉनिक्सकडून आणले. (आवक बिजक क्र. २९६०) ५० पेन ड्राइव्ह प्रत्येकी ₹ २१० प्रमाणे २०% व्यापारी कसरीवर

२) पुढील व्यवहारांची नोंद मेसर्स कोनिका इलेक्ट्रॉनिक्स यांच्या खरेदी पुस्तकात करा.

उत्तर : कोनिका इलेक्ट्रॉनिक्स यांचे खरेदी पुस्तक

दिनांक	पुरवठारादाचे नाव	खा.पा.	आवक बिजक क्र.	रक्कम (₹)
ऑगस्ट २०१८ ३	सीमा इलेक्ट्रॉनिक्स २० T.V. ₹ २,००० प्रमाणे १२ होमथिएटर ₹ ४,५००		२,२५०	
				४०,०००
				५४,०००
				९४,०००
	(-) २०% व्यापारी कसर कपात			१८,८००
१०	पवन इलेक्ट्रॉनिक्स १०० पेन ड्राइव्ह ₹ २१० प्रमाणे (-) १०% व्यापारी कसर कपात		२,८६०	७५,२००
				२१,०००
				२,१००
१६	मॉडर्न इलेक्ट्रॉनिक्स १५ स्टिरीओ ₹ ४२०० प्रमाणे २० LCD ₹ १४००० प्रमाणे		२,४५६	
				६३,०००
				२,८०,०००
				३,४३,०००
	(-) १२.५% व्यापारी कसर कपात			४२,८७५
२६	सीमा इलेक्ट्रॉनिक्स १० छोटे LCD ₹ ८००० प्रमाणे ६ LCD ₹ १२५०० प्रमाणे		२,३९४	
				८०,०००
				७५,०००
				१,५५,०००
	(-) २०% व्यापारी कसर कपात			३१,०००
२९	पवन इलेक्ट्रॉनिक्स ५० पेन ड्राइव्ह ₹ २१० प्रमाणे (-) २०% व्यापारी कसर कपात		२,९६०	१,२४,०००
				१०,५००
				२,१००
				८,४००
	एकूण			५,२६,६२५

टीप : गणनाचा तपशील कार्य टीपा म्हणून दाखविल्या आहेत.

कोनिका इलेक्ट्रॉनिक्स यांच्या पुस्तकात

नावे	खरेदी खाते				जमा		
दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)
२०१८ ऑगस्ट ३१	विविध खाते (खरेदी पुस्तकावरून)		५,२६,६२५	२०१८ ऑगस्ट ३१	शिल्लक खाली नेली		५,२६,६२५
			५,२६,६२५				५,२६,६२५
सप्टेंबर १	शिल्लक खाली आणली		५,२६,६२५				

नावे

सीमा इलेक्ट्रॉनिक्स खाते

जमा

दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)
२०१८ ऑगस्ट ३१	शिल्लक खाली नेली		१,९९,२००	२०१८ ऑगस्ट ३ २६	खरेदी खाते खरेदी खाते		७५,२०० १,२४,००० १,९९,२००
			१,९९,२००	सप्टे. १	शिल्लक खाली आणली		१,९९,२००

नावे

पवन इलेक्ट्रॉनिक्स खाते

जमा

दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)
२०१८ ऑगस्ट ३१	शिल्लक खाली नेली		२७,३००	२०१८ ऑगस्ट १० २९	खरेदी खाते खरेदी खाते		१८,९०० ८,४०० २७,३००
			२७,३००	सप्टे. १	शिल्लक खाली आणली		२७,३००

नावे

मॉडर्न इलेक्ट्रॉनिक्स खाते

जमा

दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	रो.पा.	रक्कम (₹)
२०१८ ऑगस्ट ३१	शिल्लक खाली नेली		३,००,१२५	२०१८ ऑगस्ट १६	खरेदी खाते		३,००,१२५
			३,००,१२५	सप्टे. १	शिल्लक खाली आणली		३,००,१२५

कोनिका इलेक्ट्रॉनिक्स यांच्या पुस्तकात
तेरीजपत्रक (परीक्षासूची) ३१ ऑगस्ट २०१८

तपशील	खा.पा.	नावे शिल्लक (₹)	जमा शिल्लक (₹)
खरेदी खाते		५,२६,६२५	-
सीमा इलेक्ट्रॉनिक्स खाते		-	१,९९,२००
पवन इलेक्ट्रॉनिक्स खाते		-	२७,३००
मॉडर्न इलेक्ट्रॉनिक्स खाते		-	३,००,१२५
एकूण		५,२६,६२५	५,२६,६२५

५.६ खरेदीपरत पुस्तक (Purchase Return Book) :

या पुस्तकात खरेदी केलेल्या मालापैकी परत पाठविलेल्या मालाची नोंद करण्यात येते. जेव्हा उधारीने खरेदी करण्यात आलेला माल हा पुरवठादारांना किंवा धनकोना परत करण्यात येतो खरेदी करण्यात आलेला माल निर्देशित मालाप्रमाणे नसेल, नमुन्याप्रमाणे नसेल किंवा वाहतुकीत खराब किंवा तुटफुट झालेला असेल असा माल पुरवठा दारांना परत करण्यात येतो जेव्हा विक्रेत्याला माल परत करण्यात येतो तेव्हा नावे पत्र हे खरेदीदाराकडून निर्गमित करण्यात येते. यामध्ये परत केलेल्या मालाचा संपूर्ण तपशील दिलेला असतो. नावे पत्राची पोहोच म्हणून विक्रेता जमापत्र (Credit note) पाठवितो.

खरेदी परत पुस्तकाचा नमुना

..... यांचे खरेदी परत पुस्तक

दिनांक	पुरवठादाराचे नाव	नावे पत्र क्रमांक	खा. पा.	रक्कम (₹)

१) **नावे पत्र (debit note) :** नावेपत्रात परत केलेल्या मालाची किंमत, प्रकार, मालाची पत (गुणवत्ता) इत्यादी, माहिती दिलेली असते. हे पत्र मालपरत करणाऱ्या व्यक्तीकडून तयार केले जाते. अशा वेळी व्यापारी परत केलेल्या मालाच्या किमतीने विक्रेत्याचे खाते नावे करून तशी सूचना त्याला देतो.

विम्वेश ट्रेडिंग कंपनी लि.

कर्णे रोड, पुणे

नावे पत्र क्र.

दिनांक

प्रति,

.....

आपणास कळविण्यात येते की आम्ही आपले खाते ₹ फक्त परत केलेल्या खालील मालाप्रमाणे नावे केले आहे

नग/संख्या	तपशील	आवक बिजक क्र	दर (₹)	रक्कम (₹)

चूकभूल द्यावी घ्यावी

(E. & O. E.)

विम्वेश ट्रेडिंग कंपनी लि.

(सही)

तयार करणारा (सही)

उदा १) खालील माहितीवरून खरेदीपरत पुस्तक तयार करा.

२० ऑगस्ट २०१८ सीमा इलेक्ट्रॉनिक्स यांना खालील माल परत केला.

२ लहान T.V. प्रत्येकी ₹ २,०००

१ होम थिएटर प्रत्येकी ₹ ४,५०० (नावे क्र. ४/२०१८ नुसार)

खरेदी परत पुस्तक

दिनांक	पुरवठादाराचे नाव	नावे पत्र क्र.	खा.पा.	रक्कम (₹)
२०१८ २० ऑगस्ट	सीमा इलेक्ट्रॉनिक्स	४/२०१८		८,५००
				८,५००

खरेदी परत खाते

जमा

दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)
				२०१८ ऑगस्ट ३१	विविध खाते (खरेदी परत पुस्तकाप्रमाणे)		८,५००

नावे

सीमा इलेक्ट्रॉनिक्स खाते

जमा

दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)
२०१८ २० ऑगस्ट	खरेदीपरत खाते		८,५००				

५.७ विक्री पुस्तक

विक्रीपुस्तकात केवळ मालाच्या उधार विक्रीचे व्यवहार लिहिले जातात. ह्या पुस्तकात रोख विक्रीचे व्यवहार लिहिले जात नाहीत. त्याच प्रमाणे मालाशिवाय इतर कोणत्याही वस्तूंच्या उधार विक्रीची नोंद या पुस्तकात करण्यात येत नाही जसे जुनी संपत्ती, जुनी वर्तमानपत्रे (रद्दी) इत्यादी.

उदाहरणार्थ एखादा व्यावसायिक फर्निचरचा व्यवसाय करीत असेल तर तो केवळ फर्निचरच्या उधार विक्रीची नोंद विक्रीपुस्तकात करेल आणि फर्निचरची रोखीने विक्री केल्यास विक्रीपुस्तकात नोंद होणार नाही.

या पुस्तकात उधारीने विक्री करण्यात आलेल्या मालाची केवळ शुद्धमूल्य / किंमत लिहिण्यात येते.

विक्री पुस्तकाचे प्रारूप

..... यांचे विक्री पुस्तक

दिनांक	ग्राहकाचे नाव	जावक	खा.पा.	रक्कम
		बिजक क्र.		(₹)

उदा. १ : पुढील व्यवहारांची नोंद भैरवनाथ ट्रेडर्स यांच्या विक्रीपुस्तकात करा.

२०१९	
मार्च १	अरुण यांना उधारीने माल विकला ₹ ५,००० (बिजक क्रमांक ११२)
४	अरुणाकडून रोखीने मालाची खरेदी केली ₹ ३,०००
८	नेहाला उधारीवर ₹ ४,००० चा माल विकला (बिजक क्रमांक. ११५)
१०	मृणालला उधारीवर माल विकला ₹ ५,००० (बिजक क्रमांक ११८)
१२	अवधूत यांना ₹ ८,००० चे जुने उपस्कर (फर्निचर) विकले.

**भैरवनाथ ट्रेडर्स यांचे पुस्तकात
विक्री पुस्तक**

दिनांक	ग्राहकाचे नाव	जावक बिजक क्रमांक	खा.पा.	रक्कम (₹)
मार्च २०१९				
१	अरुण	११२		५,०००
८	नेहा	११५		४,०००
१०	मृणाल	११८		५,०००
	एकूण -			१४,०००

टीप : १) दि.४ मार्च २०१९ च्या व्यवहाराची नोंद रोख खरेदी असल्यामुळे रोख पुस्तकात होईल

२) दि.१२ मार्च २०१९ च्या व्यवहाराची नोंद विक्रीपुस्तकात होणार नाही. त्याची नोंद मूळ रोजकिर्दीत होईल.

उदा. २ : मेसर्स कोहीनूर एजन्सीज यांना खालील माल उधार विकला

- एप्रिल २०१८ ६ ५ जलशुद्धीकरण उपकरणे प्रत्येकी ₹ २,००० प्रमाणे व
५ बादली प्रत्येकी ₹१७० प्रमाणे रामा ट्रेडर्सला
- ९ मेसर्स नूतन एंटरप्रायजेस यांना माल विकला (जावक बिजक क्र. २०८)
रस्त्याच्या बाजूला सामान ठेवण्यासाठी - ३ उपकरणे प्रत्येकी ₹ ४,००० प्रमाणे
- २८ रामा ट्रेडर्सला माल विकला
१०० पाणी ठेवणारी उपकरणे प्रत्येकी ₹ ८५० प्रमाणे (जावक बिजक क्र. २०९)

कोहिनूर सप्लायर्स विक्री पुस्तक

दिनांक	जावक बिजक क्र.	ग्राहकाचे नाव	खा.पा.	रक्कम (₹)
२०१८ एप्रिल ६	२०७	रामा ट्रेडर्स		१०,८५०
९	२०८	मे. नूतन एंटरप्रायजेस		१२,०००
२८	२०९	रामा ट्रेडर्स		८५,०००
		एकूण		१,०७,८५०

नावे जमा विक्री खाते

दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)
				२०१८ एप्रिल ३०	विविध खाते विक्री पुस्तकाप्रमाणे		१,०७,८५०

नावे जमा रामा ट्रेडर्स खाते

दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)
२०१८ एप्रिल ६	विक्री खाते		१०,८५०				
२८	विक्री खाते		८५,०००				

नावे जमा मेसर्स नूतन एंटरप्रायजेस खाते

दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)
२०१८ एप्रिल ९	विक्री खाते		१२,०००				

५.८ विक्री परत पुस्तक (Sels Return Book) :

जेव्हा उधारीवर विकण्यात आलेला माल हा आदेशीत मालाच्या तपशीलानुसार किंवा नमुन्यानुसार किंवा वाहतुकीमध्ये खराब होतो तेव्हा खरेदीदार किंवा ऋणको असा माल जो उधारीवर (विक्रेत्याला परत करतात. असा परत आलेला माल जो उधारीवर विकण्यात आला होता केवळ याचीच नोंद विक्रीपरत पुस्तकात करण्यात येईल. रोखीने विकलेला माल परत आल्यास त्याची नोंद या पुस्तकात होणार नाही.

२) जमापत्र (Credit Note)

ज्या दस्तऐवजांचे आधारावर व्यवहारांची विक्री परत पुस्तकात नोंद करण्यात येते त्या दस्तऐवजाला जमापत्र असे म्हणतात. नावेपत्र आणि जमापत्र यातील फरक म्हणजे जेव्हा माल परत येतो तेव्हा जमापत्र हे विक्रेत्याद्वारे खरेदीदारास पाठविले जाते आणि जमापत्र मिळाल्याची पोहोच पावती म्हणून खरेदीदार नावेपत्र पाठवितो.

विजया ट्रेडिंग कंपनी लि.

कर्वे रोड, पुणे.

जमापत्र क्र.

दिनांक

प्रति,

.....

.....

आपणास कळविण्यात येते की आम्ही आपले खाते ₹ फक्त परत आलेल्या खालील मालाप्रमाणे जमा केले आहे.

नग/संख्या	तपशील	बिजक क्रं	दर (₹)	रक्कम (₹)

चूकभूल द्यावी घ्यावी

(E. & O. E.)

विजय ट्रेडिंग कंपनी लि.

(सही)

तयार करणारा (सही)

विक्री परत पुस्तकाचा नमुना

दिनांक	ग्राहकांचे नाव	जमा पत्र क्र.	खाते पान	रक्कम (₹)

उदा. : २० मे २०१८ रोमा ट्रेडर्स यांनी जलशुद्धीकरण परत केले ₹ २१०० (जमा पत्र क्र. १०/२०१८)

..... यांचे विक्री परत पुस्तक

दिनांक	ग्राहकांचे नाव	जमा पत्र क्र.	खाते पान	रक्कम (₹)
२०१८ २० मे	रामा ट्रेडर्स	१०/२/२०१८		२,१००
	एकूण			२,१००

नावे

विक्री परत खाते

जमा

दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)
२०१८ मे ३१	विविध खाते विक्रीपरत पुस्तका प्रमाणे		२,१००				

नावे

रामा ट्रेडर्स खाते

जमा

दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)	दिनांक	तपशील	खा.पा.	रक्कम (₹)
				२०१८ मे २०	विक्रीपरत खाते		२,१००

उदा. (५) खालील व्यवहारावरून महाराष्ट्रातील GST सह खरेदीपुस्तक आणि खरेदी परत पुस्तक तयार करा.

दिनांक	व्यवहाराचा तपशील
ऑगस्ट २०१८ ०५	मे. रामा दिल्ली यांचे कडून माल खरेदी (आवक बिजक क्र. ७८०) ३० T.V. प्रत्येकी ₹ १०,००० प्रमाणे ४ होम थिएटर प्रत्येकी ₹ १२,५०० प्रमाणे १०% व्यापारी कसरीवर
७	खराब असलेले ३ T.V. संच मे. रामा दिल्ली यांना परत केले नावेपत्र क्र. २११
२०	मेसर्स टाईम इलेक्ट्रॉनिक्स हरियाना यांचे कडून माल खरेदी केला (आवक बिजक क्र. ११) ५ धुलाई यंत्र प्रत्येकी ₹ १०,००० प्रमाणे ५ LCD प्रत्येकी ₹ २५,००० प्रमाणे ५% व्यापारी कसरीवर वरील खरेदीस GST चे दर लागू आहेत CGST ९%, SGST ९% व IGST @ १८%

उत्तर

..... यांचे खरेदीपुस्तक (विश्लेषणात्मक)

दिनांक	आवक बिजक क्र.	पुरवठादाराचे नाव	खाते पान	तपशील (₹)	एकूण (₹)	खरेदी (₹)	CGST (₹)	SGST (₹)	IGST (₹)
ऑगस्ट २०१८	७८०	मे. रामा दिल्ली ३० T.V. प्रत्येकी ₹ १०,००० प्रमाणे ४ होम थिएटर प्रत्येकी ₹ १२,५०० प्रमाणे		३,००,००० ५०,०००					
		(-) T.D. १०% एकूण व्यापारी कसरीवर		३,५०,००० ३५,०००					
		(+) : IGST १८%		३,१५,००० ५६,७००	३,७१,७००	३,१५,०००			५६,७००

२०	११	मे. टाईम इलेक्ट्रॉनिक्स ५ धुलाई यंत्र प्रत्येकी ₹ १०,००० प्रमाणे ५ LCD प्रत्येकी ₹ २५,००० प्रमाणे		५०,००० १,२५,०००					
		(-) T.D. ५% एकूण व्यापारी कसरीवर		१,७५,००० ८,७५०					
		(+) : IGST १८% प्रमाणे		१,६६,२५० २९,९२५	१,९६,१७५	१,६६,२५०			२९,९२५
		एकूण			५,६७,८७५	४,८१,२५०			८६,६२५

खरेदी परत पुस्तक

दिनांक	नावे पत्र क्र.	पुरवठादाराचे नाव	खाते पान	तपशील (₹)	एकूण (₹)	खरेदी (₹)	CGST (₹)	SGST (₹)	IGST (₹)
ऑगस्ट २०१८ ७	२११	मे. रामा दिल्ली ३ T.V. प्रत्येकी ₹ १०,००० प्रमाणे (-) T.D. १०% व्यापारी कसरीवर		३०,००० ३,०००					
		(+) : IGST १८% प्रमाणे		२७,००० ४,८६०	३१,८६०	२७,०००			४,८६०
		एकूण			३१,८६०	२७,०००			४,८६०

उदा. (६) महाराष्ट्रातील मेसर्स सौरभ यांचे विक्री पुस्तक आणि विक्रीपरत पुस्तक तयार करा. खालील व्यवहारांना GST लागू आहे.

दिनांक	व्यवहाराचा तपशील
ऑगस्ट २०१८ ०७	मेसर्स मेहुल ब्रदर्स दिल्ली यांना माल विकला (बिजक क्र. ३६२) ३० शर्ट प्रत्येकी ₹ २५० प्रमाणे ४० पॅन्ट प्रत्येकी ₹ ३५० प्रमाणे ८% व्यापारी कसर कपात
१०	मेसर्स मेहुल ब्रदर्स दिल्ली यांचेकडून ५ शर्ट परत आले (जमा पत्र क्र. ६१)
१८	मेसर्स राजा ट्रेडर्स जालना यांना माल विकला (जावक बिजक क्र. ३६३) २० जॅकेट प्रत्येकी ₹ ४५० प्रमाणे १० साधे शर्ट प्रत्येकी ₹ २०० प्रमाणे ८% व्यापारी कसर कपात वरील तयार मालास (Readymade) GST दर लागू आहेत. CGST २.५% प्रमाणे SGST २.५% प्रमाणे IGST ५% प्रमाणे

उत्तर

विक्रीपुस्तक (विश्लेषणात्मक)

दिनांक	जावक क्र.	ग्राहकाचे नाव	खाते पान	तपशील (₹)	एकूण (₹)	विक्री परत (₹)	CGST (₹)	SGST (₹)	IGST (₹)
२०१८ ऑगस्ट ७	३६२	मेसर्स मेहुल ब्रदर्स दिल्ली ३० शर्ट प्रत्येकी ₹ २२५० प्रमाणे ४० पॅन्ट प्रत्येकी ₹ ३५० प्रमाणे		७,५०० १४,०००					
		(-) ८% व्यापारी कसर कपात		२१,५०० १,७२०					
		(+): IGST ५%		१९,७८० ९८९	२०,७६९	१९,७८०			९८९
१८	३६३	मेसर्स राजा ट्रेडर्स जालना २० जॅकेट प्रत्येकी ₹ ४५० प्रमाणे १० साधे शर्ट प्रत्येकी ₹ २०० प्रमाणे		९,००० २,०००					
		(-) ८% व्यापारी कसर कपात		११,००० ८८०					
		(+): SGST २.५% प्रमाणे (+) CGST २.५% प्रमाणे		१०,१२० २५३ २५३	१०,६२६	१०,१२०	२५३	२५३	
		एकूण			३१,३९५	२९,९००	२५३	२५३	९८९

विक्री परत पुस्तक

दिनांक	जमापत्र क्र.	ग्राहकाचे नाव	खाते पान	तपशील (₹)	एकूण (₹)	विक्री परत (₹)	CGST (₹)	SGST (₹)	IGST (₹)
२०१८ ऑगस्ट १०	६१	मेसर्स मेहुल ब्रदर्स दिल्ली ५ शर्ट ₹ २५० प्रमाणे (-) ८% व्यापारी कसर कपात		१,२५० १००					
		(+) IGST ५% प्रमाणे		१,१५० ५८	१,२०८	१,१५०	-	-	५८
		एकूण			१,२०८	१,१५०	-	-	५८

उदा. (७) पुढील व्यवहारांची नोंद मेसर्स कीर्ती यांच्या खरेदीपुस्तक, खरेदी परत पुस्तक, विक्रीपुस्तक आणि विक्रीपरत पुस्तकात करा.

दिनांक	व्यवहाराचा तपशील
२०१८ मार्च ०१	सुधाकर स्टोअर्सला माल विकला ₹ ३९,००० १०% व्यापारी कसर.
३	अवधुत ट्रेडर्स यांचे कडून माल खरेदी केला ₹ ४७,३५० आणि वाहतूक खर्च ₹ २५० दिला.
६	सुधाकर स्टोअर्स यांनी माल परत केला. ₹ ३,२२० (Net)
१०	रोख खरेदी ₹ १८,६०० आणि रोख विक्री ₹ १६,०००
१३	दि. २८ फ्रेब्रुवारी २०१८ च्या आदेशाप्रमाणे राकेश यांनी माल परत पाठविला ₹ ३७,०००
१७	रागिणीला ₹ ३३,४०० चा माल विकला @ १०% व्यापारी कसर कपात
२०	खराब माल असल्यामुळे राकेश यांना परत केला. ₹ ३,८५०
२२	₹ १९,४५० चा माल मेसर्स मायकल ट्रेडर्स कडून ₹ १५० व्यापारी कसरीवर उधार खरेदी केला.
२३	माल खराब असल्यामुळे रागिणी यांनी परत केला ₹ १९०० (सकल)
२६	शर्मा फर्निचर मार्टकडून कार्यालय उपस्कर ₹ ५५,००० खरेदी केले.
२९	गरिमा स्टोअर्सकडून ₹ ८,००० चा माल खरेदी करण्यात आला आणि तोच माल २५% नफ्याने सुनिताला विकण्यात आला.
३१	मायकल ट्रेडर्सला नावेपत्र पाठविले ₹ ३,२००

उत्तर :

कीर्ती यांचे खरेदी पुस्तक

दिनांक	जावक बिजक क्र.	पुरवठादाराचे नाव	खाते पान	जमा रक्कम (₹)
२०१८ ०३		अवधूत ट्रेडर्स		४७,३५०
मार्च १३		राकेश		३७,०००
२२		मायकल ट्रेडर्स		१९,३००
२९		गरिमा स्टोअर्स		८,०००
		एकूण		१,११,६५०

विक्री पुस्तक

दिनांक	जावक बिजक क्र.	ग्राहकाचे नाव	खाते पान	जमा रक्कम (₹)
२०१८ ०१		सुधाकर स्टोअर्स		३५,१००
मार्च ७		रागिणी		३०,०६०
२९		सुनिता		१०,०००
		एकूण		७५,१६०

खरेदीपरत पुस्तक

दिनांक	नावे पत्र क्र.	ग्राहकाचे नाव	खाते पान	जमा रक्कम (₹)
२०१८ २०		राकेश		३,८५०
मार्च १		मायकल ट्रेडर्स		३,२००
		एकूण		७,०५०

विक्रीपरत पुस्तक

दिनांक	जमा पत्र क्र.	ग्राहकाचे नाव	खाते पान	जमा रक्कम (₹)
२०१८ ०६		सुधाकर स्टोअर्स (शुद्ध)	-	३,२२०
मार्च ३		रागिणी		१,७१०
		एकूण		४,९३०

मूळ रोजकीर्द

दिनांक	तपशील	खाते पान	नावे रक्कम	जमा रक्कम (₹)
मार्च २०१८ २६	फर्निचर खाते नावे शर्मा फर्निचर मार्ट खात्याला (शर्मा फर्निचर मार्ट कडून उधारीने फर्निचर खरेदी केल्याबद्दल)		५५,०००	५५,०००
	बेरीज		५५,०००	५५,०००

टीपा :

- १) २६ मार्च २०१८ रोजीचा व्यवहार मूळ रोजकिर्दीत नोंदविला जाईल.
- २) ३ मार्च २०१८ च्या व्यवहारामधील वाहतूक खर्च ₹ १५० रोख पुस्तकात नोंदविला जाईल.
- ३) दिनांक १० मार्च २०१८ चा रोख खरेदी व रोख विक्री व्यवहार रोख पुस्तकात लिहिला जाईल.

उदा ८ : पुढील व्यवहारांची नोंद श्रेयस ट्रेडर्स यांच्या खरेदी पुस्तक, विक्री पुस्तक, खरेदी परत पुस्तक, आणि विक्री परत पुस्तक यात करा.

दिनांक	व्यवहाराचा तपशील
२०१८ जुलै ०१	निलकमल स्टोअर्सकडून ₹ ३३,००० चा माल ५% व्यापारी कसरीवर खरेदी करण्यात आला अर्धी रक्कम ताबडतोब दिली.
३	धवल ट्रेडर्स यांना ₹ २७,७५० चा माल पाठविला.
४	२७ जून २०१८ च्या आदेशानुसार सोनाली यांनी आपल्याला ₹ १४,००० चा माल ४% व्यापारी कसरीने पाठविला.
९	सौरभ अॅन्ड सन्स यांना ₹ ३०,००० चा माल उधारीवर ७% व्यापारी कसरीने विकला.
१२	निलकमल स्टोअर्स यांना नावेपत्र पाठविण्यात आले ₹ ३,००० (ढोबळ)
१४	धवल ट्रेडर्स यांना जमापत्र पाठविण्यात आले ₹ ३,५५०
१९	सोनालीकडून नावेपत्र प्राप्त झाले ₹ १,००० (ढोबळ)
२१	सौरभ अॅन्ड सन्स यांना जमापत्र पाठविले. ₹ ४,६७५ (निव्वळ).
२४	सुरभी स्टोअर्स कडून ₹ १५,००० चा माल खरेदी केला आणि तोच माल प्राचीला २५% नफ्यावर विकण्यात आला.
२५	सीमा स्टोअर्सकडून ₹ ६,६०० चा माल खरेदी केला आणि ₹ २४० वाहतूक खर्च दिला.
२७	दोषपूर्ण माल असल्यामुळे प्राचीने ₹ ५,००० चा माल परत केला तोच माल सुरभी स्टोअर्सला परत करण्यात आला.
३०	कार्यालय उपयोगाकरिता भारत फर्निचर यांचे कडून उधारीने कार्यालयीन उपस्कर खरेदी केले, ₹ २३,०००

श्रेयस ट्रेडर्स यांचे पुस्तकात

खरेदी पुस्तक

दिनांक	पुरवठादाराचे नाव	आवक क्रमांक	खाते पान	रक्कम (₹)
२०१८ जुलै ०१	नीलकमल स्टोअर्स			१५,६७५
४	सोनाली			१३,४४०
२४	सुरभी स्टोअर्स			१५,०००
२५	सीमा स्टोअर्स			६,६००
	एकूण			५०,७१५

विक्री पुस्तक

दिनांक	ग्राहकाचे नाव	जावक बिजक क्रमांक	खाते पान	रक्कम (₹)
२०१८				
जुलै ०३	धवल ट्रेडर्स			२७७५०
९	सौरभ अँड सन्स			२७,९००
२४	प्राची			१८,७५०
	एकूण			७४,४००

खरेदी परत पुस्तक

दिनांक	पुरवठादाराचे नाव	नावेपत्र क्रमांक	खाते पान	रक्कम (₹)
२०१८				
जुलै १२	नीलकमल स्टोअर्स			२,८५०
१९	सोनाली			९६०
२७	सुरभी स्टोअर्स			४,०००
	एकूण			७,८१०

विक्री परत पुस्तक

दिनांक	ग्राहकाचे नाव	जमापत्र क्रमांक	खाते पान	रक्कम (₹)
२०१८				
जुलै १४	धवल ट्रेडर्स			३,५५०
२१	सौरभ अँड सन्स			४,६७५
२७	प्राची			५,०००
	एकूण			१३,२२५

टीप :

२७ जुलै २०१८ चा व्यवहार : प्राची यांनी परत केलेला माल विक्री पुस्तकात दर्शविण्यात आला. ₹ ५,००० तोच माल सुरभी स्टोअर्सला परत केला. तो खरेदी परत पुस्तकात दर्शविण्यात आला. त्याचे मूल्य पुढीलप्रमाणे निश्चित केले.

मूळ किंमत + नफा = विक्री मूल्य

जर मूळ किंमत १०० + मूळ किंमतीवर २५% नफा १०० + २५ = विक्री किंमत

म्हणजेच विक्रीमूल्य १२५ तेव्हा मूळ किंमत १०० असेल

जर विक्री मूल्य ५,००० ते खरेदी मूल्य किती ?

$$\begin{aligned} १२५ : १०० : ५,००० :: ? &= १०० / (१०० + २५) \\ &= ५,००० \times (१०० / १२५) = ₹ ४,००० \end{aligned}$$

₹ ४,००० ही रक्कम खरेदी परत पुस्तकात दर्शविली आहे.

दि. ३० मार्च २०१८ रोजीचा व्यवहार उधारीचा असल्यामुळे वरील पुस्तकात नोंद केली नाही.

उदा. ९ : खालील व्यवहार कमल जनरल स्टोअर्सच्या खरेदीपुस्तक, विक्रीपुस्तक, खरेदी परत पुस्तक, विक्रीपरत पुस्तक यात नोंदवा.

दिनांक	व्यवहाराचा तपशील
२०१८ मे ०१	जया यांच्याकडून ₹ १५,००० चा माल ९% व्यापारी कसरीवर खरेदी केला, आवक बिजक क्र. २३
३	IBM कम्प्यूटर यांचेकडून ₹ ५५,००० चे संगणक खरेदी केले, आवक बिजक क्र. ८६
४	प्रिया यांना ₹ २०,००० चा माल ४.५% व्यापारी कसरीवर विकला, जावक बिजक क्र. ३४
७	स्नेहाला ₹ १४,५०० चा माल १०% व्यापारी कसरीवर विकला, जावक बिजक क्र. ३५
१२	प्रियाकडून ₹ ३,५०० (ठोबळ) चा माल परत आला तिला जमापत्र क्र. ८७ पाठविले.
१५	जयाला ₹ ४,५०० चा (ठोबळ) माल परत केला व नावे पत्र ४९ पाठविले
१७	विपिन यांना जुने यंत्र उधारीने विकले ₹ २९,८००.
२०	अमिनाला ₹ २६,६५० चा माल जावक बिजक क्र. ३६ प्रमाणे विकला आणि तिच्याकडून ₹ १२,२५० चा माल खरेदी केला, आवक बिजक क्र. ४५५
२२	कैलास ट्रेडर्स यांनी आपल्याकडून ₹ १६,००० चा माल ६% व्यापारी कसरीवर खरेदी केला, जावक बिजक क्र. ३७
२४	स्वीटी यांनी आपल्याला माल पाठविला ₹ २,४५०, आवक बिजक क्र. ६३०
२७	कैलास ट्रेडर्स यांनी ₹ ५१८० चा माल परत पाठविला, त्यांना जमापत्र क्र. ८८ पाठविले.
२९	स्वीटीला ₹ ४६० चा माल परत केला आणि नावे पत्र क्र. ५० दिले.

उत्तर :

कमल जनरल स्टोअर्स यांचे पुस्तकात

खरेदी पुस्तक

दिनांक	पुरवठादाराचे नाव	आवक बिजक क्र.	खाते पान	रक्कम (₹)
२०१८ मे ०१	जया	२३		१३,६५०
२०	अमिना	४५५		१२,२५०
२४	स्वीटी	६३०		२,४५०
	एकूण			२८,३५०

विक्री पुस्तक

दिनांक	ग्राहकाचे नाव	जावक बिजक क्र.	खाते पान	रक्कम (₹)
२०१८ मे ०४	प्रिया	३४		१९,१००
७	स्नेहा	३५		१३,०५०
२०	अमिना	३६		२६,६५०
२२	कैलास ट्रेडर्स	३७		१५०४०
	एकूण			७३,८४०

खरेदी परत पुस्तक

दिनांक	ग्राहकाचे नाव	नावे पत्र क्र.	खाते पान	रक्कम (₹)
२०१८ मे १५	जया	४९		४,०९५
२९	स्वीटी	५०		४६०
	एकूण			४,५५५

विक्री परत पुस्तक

दिनांक	ग्राहकाचे नाव	जमापत्र क्रमांक	खाते पान	रक्कम (₹)
२०१८ मे १२	प्रिया	८७		३,३४२
२७	कैलास ट्रेडर्स	९७		५,१८०
	एकूण			८,५२२

५.९ मूळ रोजकीर्द (Journal Proper)

५.११.१ अर्थ (Meaning)

काही असे विशिष्ट व्यवहार जे त्यांच्या स्वरूपामुळे वरीलपैकी कोणत्याही सहाय्यक पुस्तकात नोंदविले जाऊ शकत नाहीत अशा व्यवहारांची नोंद मूळ रोजकीर्दीत करण्यात येते म्हणजेच ज्या व्यवहारांची कोणत्याही विशिष्ट सहाय्यक पुस्तकात नोंद होत नाही त्यांची मूळ रोजकीर्दीत होते.

उदाहरणार्थ : संपत्ती आणि माल (Goods) सोडून इतर वस्तू ज्या उधारीवर खरेदी केल्या जातात त्यांची नोंद रोख पुस्तक किंवा खरेदी पुस्तकात करता येत नाही अशा व्यवहारांची नोंद मूळ रोजकीर्दीत करण्यात येते.

मूळ रोजकीर्दीत लिहिण्यात येणारे व्यवहार पुढील प्रमाणे

- १) **प्रारंभिक नोंदी (Opening entries) :** वित्तीय वर्षाच्या सुरुवातीची शिल्लक जसे संपत्ती, देयता, भांडवल याची नोंद रोजकीर्दमध्ये प्रारंभिक नोंदीमध्ये होते.
- २) **समायोजन नोंदी (Adjusting entries) :** लेखांकीय कालावधीच्या शेवटी खातीत अद्ययावत करण्याच्या उद्देशाने अशा नोंदी करण्यात येतात. उदा. अदत्त भाडे, पूर्वदत्त विमा, संपत्तीवरील घसारा, आगाऊ मिळालेले कमिशन इ.
- ३) **दुरुस्ती नोंदी (Rectification entries) :** मूळ रोजकीर्द आणि खतावणीत नोंद करताना खातेवहीत झालेल्या व्यवहारांच्या चुकीच्या नोंदी दुरुस्त करणे.
- ४) **स्थानांतरण नोंदी (Transfer entries) :** लेखांकीय वर्षाच्या अखेरीस उचल खात्याची शिल्लक भांडवल खात्याला स्थानांतरित केली जाते. खर्च व उत्पन्न वर्षाच्या शेवटी खात्याचे संतुलन केले जात नाही. व्यापार चालवित असताना विक्री खाते, खरेदी खाते, सुरुवातीचा मालसाठा, उत्पन्न, लाभ आणि खर्च, उचल इत्याद ही सर्व खाती वर्षाअखेर बंद करण्यात येतात आणि त्यांच्या शिलका व्यापार व नफातोटा खात्याला स्थानांतरित करण्यात येतात. ह्या नोंदींना अखेरच्या नोंदी असेदेखील म्हणतात.
- ५) **अन्य नोंदी जसे :**
 - अ) संपत्तीची उधार खरेदी
 - ब) जुन्या संपत्तीची उधार विक्री
 - क) मालकाद्वारे मालाची उचल
 - ड बुडीत कर्जाचे अपलेखन
 - इ) आग, चोरी किंवा वाहतुकी दरम्यान मालाचे होणारे नुकसान
 - फ) मोफत नमुना किंवा धर्मादाय म्हणून मालाचे वितरण
 - ग) रोख व्यवहारांमध्ये किंवा दत्त कसरीचे व्यवहार

----- यांचे पुस्तकात

दिनांक	तपशील	खा.पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹

मूळ रोजकीर्दीत लिहिण्यात येणाऱ्या व्यवहारांची लेखांकन पद्धती

- १) **प्रारंभिक नोंदी** : आर्थिक वर्षाचे प्रारंभी संपत्ती आणि देयतांची खाती लेखापुस्तकात उघडण्यासाठी (आणण्यासाठी) या नोंदी केल्या जातात. हे करताना सर्व संपत्ती 'नावे' केल्या जातात आणि देयता 'जमा' केल्या जातात. देयतांपेक्षा जास्त असलेली संपत्तीची रक्कम म्हणजे भांडवल होय ते जमा केले जाते.

म्हणजेच भांडवल = एकूण संपत्ती - एकूण देयता

उदाहरण -

हस्तस्थ रोख	₹ ८,५००
संयंत्र व यंत्रसामग्री	₹ १,१०,०००
माल साठा (स्कंध) (Stock)	₹ ३७,०००
ऋणको	₹ ४३,०००
धनको	₹ ३२,०००
बँकेतील रोख	₹ ३५,०००

वरील माहितीचे आधारे प्रारंभिक रोजकीर्द नोंद करा.

उत्तर :

मूळ रोजकीर्द

दिनांक	तपशील	खा.पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
	रोख खाते	नावे	८,५००	
	बँकेतील रोख खाते	नावे	३५,०००	
	संयंत्र व यंत्र सामग्री खाते	नावे	१,१०,०००	
	स्कंध खाते	नावे	३७,०००	
	विविध ऋणको खाते	नावे	४३,०००	
	विविध धनको खात्याला			३२,०००
	भांडवल खात्याला			२,०१,५००
	(विविध संपत्ती आणि देयता खाली आणल्याबद्दल)		२,३३,५००	२,३३,५००

टीप :	एकूण संपत्ती	₹ २,३३,५००
	(-) एकूण देयता =	₹ ३२,०००
	= भांडवल	₹ २,०१,५००

- २) **समायोजन नोंदी (Adjusting entries)** : लेखांकन आर्थिक वर्षाचे शेवटी नफ्याची गणना करण्यासाठी तेरजेच्या आधारावर अंतिम खाती तयार केली जातात. तेरजेत केवळ त्या खात्यांचा समावेश होतो जी लेखा पुस्तकांमध्ये नोंदविली जातात. अतिरिक्त बुडीत कर्ज, संपत्तीवर घसारा, संवर्ण स्कंध, येणे उत्पन्न (Income Receivable) आणि देय खर्च (Expenses Payable) या सारखी पदे तेरजेत आढळत नाहीत. जोपर्यंत ही पदे लेखा पुस्तकांमध्ये आणली जात नाहीत तो पर्यंत अंतिम लेखे अचूक परिणाम दर्शविणार नाहीत. म्हणून अशी पदे लेखा पुस्तकात आणण्याकरिता समायोजन नोंदी करण्यात येतात.

पुढील पदांच्या समायोजन नोंदी करा :

- १) अतिरिक्त बुडीत कर्जाची रक्कम ₹ ३,७५०
- २) इमारतीवर घसान्याची तरतूद करा ₹ ३१,५००

उत्तर :

मूळ रोजकीर्द

दिनांक	तपशील	खा.पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१	बुडीत कर्ज खाते ----- नावे ऋणको खात्याला (बुडीत कर्ज अपलेखित केल्याबद्दल)		३,७५०	३,७५०
२	घसारा खाते ----- नावे इमारत खात्याला (घसारा आकारल्याबद्दल)		३१,५००	३१,५००
	एकूण		३५,२५०	३५,२५०

३) अंतिम नोंदी (Closing entries) : व्यवसाय संस्थेचा नफा-तोटा शोधण्यासाठी प्रथमतः सर्व खर्चाची व उत्पन्नाची खाती वर्ष अखेरीस बंद केली जातात. अंतिम नोंदीचे सहाय्याने सर्व खाती आणि उत्पन्न खात्याच्या शिलका व्यापार किंवा नफा-तोटा खात्याला स्थानांतरित करून ती खाती बंद केली जातात. अंतिम खाती तयार करताना अंतिम नोंदी केल्या जातात.

पुढील पदांच्या अंतिम नोंदी करा :

- १) चालू वर्षाच्या कार्यालय भाड्याचे नफा-तोटा खात्याला स्थानांतरित केले ₹ १७,५००
- २) चालू वर्षातील मालाची खरेदी ₹ २,९५,५००

उत्तर :

मूळ रोजकीर्द

दिनांक	तपशील	खा.पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१	नफा-तोटा खाते ----- नावे कार्यालय भाडे खात्याला (कार्यालय भाड्याचे नफा-तोटा खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)		१७,५००	१७,५००
२	व्यापार खाते ----- नावे खरेदी खात्याला (खरेदी खाते बंद करण्याकरिता व्यापार खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)		२,९५,५००	२,९५,५००
	एकूण		३,१२,५००	३,१२,५००

टीप : वर्षाचे शेवटी ढोबळ नफा किंवा हानी आणि शुद्ध नफा किंवा तोटा निश्चित करण्यासाठी व्यापार खाते आणि नफा-तोटा खाते तयार करण्यात येते. परिस्थितीनुसार महसूल खर्च आणि उत्पन्न हे व्यापार किंवा नफा-तोटा खात्याला स्थानांतरित करण्यात यावा.

४) **स्थानांतरण नोंदी (Transfer entries) :** कधी कधी एखादे खाते बंद करण्यासाठी त्या खात्यातील शिल्लक ही दुसऱ्या खात्याला स्थानांतरित करण्यात येते. अशा परिस्थितीत ज्या नोंदी केल्या जातात त्या नोंदींना स्थानांतरण नोंदी असे म्हणतात.

पुढील पदांवरून स्थानांतरण नोंदी तयार करा :

- १) शुद्ध नफा ₹ ८७,५०० भांडवल खात्याला स्थानांतरित करण्यात आला.
- २) उचल ₹ १०,५०० ही भांडवल खात्याला स्थानांतरित करण्यात आली.

उत्तर :

मूळ रोजकीर्द

दिनांक	तपशील	खा.पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१	नफा-तोटा खाते ----- नावे भांडवल खात्याला (शुद्ध नफा भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)		८७,५००	८७,५००
२	भांडवल खाते ----- नावे उचल खात्याला (उचलची रक्कम भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)		१०,५००	१०,५००
	एकूण		९८,०००	९८,०००

५) **दुरुस्तीच्या नोंदी (Rectification entries) :** लेखापालाद्वारे जी चूक (Mistake) न कळत व अफरातफर करण्याचा कोणताही उद्देश नसताना केली जाते तिला चूक (Error) असे म्हणतात. लेखा पुस्तकांमधील अशा चुका दुरुस्त करण्यात आल्या नाहीत तर लेखा पुस्तके सत्य आणि योग्य परिणाम (True and fair results) देणार नाहीत. म्हणून अशा प्रकारच्या झालेल्या चुकांचे दुरुस्तीकरिता लेखापाल दुरुस्ती नोंदी करित असतो.

पुढील व्यवहारांच्या दुरुस्ती नोंदी द्या :

- १) सौरभ यांचेकडून खरेदी केलेल्या ₹ ५०,००० च्या मालाची नोंद लेखा पुस्तकात करण्यात आली नाही.
- २) यंत्र स्थापनेकरिता देण्यात आलेली मजुरी ₹ ५,००० मजुरी खात्यात नावे करण्यात आले.

उत्तर :

मूळ रोजकीर्द

दिनांक	तपशील	खा.पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१	खरेदी खाते ----- नावे सौरभ खात्याला (खरेदीची नोंद न करण्यात आल्याच्या चुकीची दुरुस्ती केल्याबद्दल)		५०,०००	५०,०००
२	यंत्र खाते ----- नावे मजुरी खात्याला (यंत्र स्थापनेकरिता देण्यात आलेली मजुरी चुकीने मजुरी खात्यात नोंदविण्यात आली ती चूक दुरुस्त केल्याबद्दल)		५,०००	५,०००
	एकूण		५५,०००	५५,०००

- ६) दत्त आणि प्राप्त रोख कसर (Cash discount allowed and received) : दिलेली रोख कसर आणि मिळणारी रोख कसर हे अरोखीकृत व्यवहार (Non cash transaction) असल्याने त्यांची नोंद रोख पुस्तकात होणार नाही. अशा व्यवहारांच्या नोंदी मूळ रोजकिर्दीत खालील प्रमाणे होतील.

पुढील व्यवहारांवरून दुरुस्तीच्या नोंदी करा :

- १) सुरेशनी आपल्याला खात्याच्या पूर्ण शोधनार्थ रोख कसर दिली ₹ ४२०
- २) कुणाल स्टोअर्सला रोख कसर दिली ₹ ६५०

उत्तर :

मूळ रोजकीर्द

दिनांक	तपशील	खा.पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१	सुरेश खाते ----- नावे कसर खात्याला (रोख कसर मिळाल्याबद्दल)		४२०	४२०
२	कसर खाते ----- नावे कुणाल स्टोअर्स खात्याला (रोख कसर दिल्याबद्दल)		६५०	६५०
	एकूण		१,०७०	१,०७०

- ७) इतर नोंदी (Other entries) :

मूळ रोजकिर्दीत नोंदी करा.

- १) पटेल फर्निचरकडून ₹ ७४,००० चे उपस्कर उधार खरेदी केले
- २) सुरजला संयंत्र उधार विकण्यात आले ₹ ९,४००
- ३) मालकाने स्वतःच्या उपयोगासाठी ₹ ४,००० चा माल घेतला
- ४) मोफत नमुना म्हणून मालाचे वितरण ₹ ११,०००
- ५) आगीमुळे ₹ ८,५०० च्या मालाचे नुकसान झाले
- ६) सीमाकडून रोख कसर मिळाली ₹ ५००
- ७) हेमंत यांना रोख कसर दिली ₹ ६००.

उत्तर :

----- यांची मूळ रोजकीर्द

दिनांक	तपशील	खा.पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१	उपस्कर खाते ----- नावे पटेल फर्निचर खात्याला (उधारीने फर्निचर खरेदी केल्याबद्दल)		७४,०००	७४,०००
२	सुरज खाते ----- नावे सयंत्र खात्याला (सयंत्र उधारीने विकल्याबद्दल)		३१,५००	३१,५००
३	उचल खाते ----- नावे माल खात्याला (व्यक्तिगत उपयोगासाठी मालाची उचल केल्याबद्दल)		४,०००	४,०००
४	जाहिरात खाते ----- नावे नमुना म्हणून मोफत माल वाटप खात्याला (मोफत नमुना म्हणून मालाचे वितरण केल्याबद्दल)		११,०००	११,०००
५	आगीमुळे नुकसान खाते ----- नावे आगीमुळे नुकसान माल खात्याला (आगीमुळे मालाचे नुकसान झाल्याबद्दल)		८,५००	८,५००
६	सीमा खाते ----- नावे कसर खात्याला (कसर मिळाल्याबद्दल)		५००	५००
७	कसर खाते ----- नावे हेमंत खात्याला (हेमंत यांना कसर दिल्याबद्दल)		६००	६००
	एकूण		१,३०,१००	१,३०,१००

प्र.१ खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- १) सहाय्यक पुस्तक म्हणजे काय ?
- २) रोकड पुस्तक म्हणजे काय ?
- ३) प्रति प्रविष्टीचा अर्थ सांगा.
- ४) अग्रधन पद्धती आधारीत लघुरोख पुस्तकाचा अर्थ सांगा.
- ५) खरेदी पुस्तकात कोणते व्यवहार नोंदविले जातात.
- ६) विक्री पुस्तकात कोणत्या प्रकारची विक्री लिहली जाते.
- ७) कोणत्या प्रकारचे व्यवहार रोजकिर्दीत नोंदविले जातात.
- ८) लघुरोखपाल कोणास म्हणतात ?

પ્ર.૨ **ખાલીલ વિધાનાંસાઠી પર્યાયી ઠરતીલ અસે યોગ્ય શબ્દ / સંજ્ઞા કિંવા શબ્દ સમૂહ દ્વા.**

- १) रोख पुस्तक सांभाळणारी व्यक्ती
- २) व्यवसायिकाद्वारे अग्रक्रमाने उघडण्यात येणारे बँक खाते
- ३) लघुरोख पुस्तक ज्यात शोधन बाजूस विभिन्न खर्चाच्या नोंदी करता योग्य रकान्याची आखणी केली जाते.
- ४) सहाय्यक पुस्तक ज्यामध्ये केवळ उधार माल खरेदी संबंधीचेच व्यवहार लिहीतात.
- ५) सहाय्यक पुस्तक ज्यामध्ये केवळ विकलेला माल परत केल्याची नोंद केली जाते.
- ६) रोख पुस्तकाच्या दोन्ही बाजूवर केली जाणारी नोंद
- ७) वैयक्तिक बचत करण्याकरिता उघडण्यात येणारे खाते.
- ८) खरेदीदाराकडून विक्रेत्याला माल परत पाठविल्या संधीचा संपूर्ण तपशील देणारे पत्र.
- ९) विक्रेत्याकडून ग्राहकाला त्याचेकडून सदोष माल मिळाल्यासंबंधी पाठविण्यात येणारे पत्र
- १०) बँक खात्याचे नाव ज्यावर खातेदाराला विकर्ष सवलत दिली जाते.

प्र.३ खाली दिलेल्या पर्यायामधून योग्य पर्याय निवडून संपूर्ण वाक्य पुन्हा लिहा.

- १) रोख पुस्तकात रोख रकान्याची कधीही शिल्लक राहणार नाही.
(अ) जमा (ब) नावे (क) शून्य (ड) या पैकी कोणतीही नाही
- २) रोख पुस्तकाच्या दोन्ही बाजूस होणाऱ्या नोंदीला नोंद म्हणतात.
(अ) प्रारंभिक (ब) दुरुस्तीची (क) हस्तांतरण (ड) प्रती
- ३) विक्री पुस्तकात नोंद करण्यासाठी हा स्रोत दस्तऐवज असावा
(अ) आगतबिजक (ब) निर्गतबिजक (क) प्रणामक (ड) रोखपत्र
- ४) उधारिने यंत्र खरेदी केल्याची नोंद मध्ये होईल
(अ) खरेदीपुस्तक (ब) रोखपुस्तक (क) मूळ रोजकीर्द (ड) खरेदी परत पुस्तक
- ५) रोजकिर्दीचे विभाजन म्हणजे पुस्तक होय.
(अ) सहाय्यक (ब) खरेदीपरत (क) खरेदी (ड) मूळ रोजकीर्द
- ६) व्यवसायात गुंतविण्यात आलेली अतिरिक्त रक्कम यात लिहीण्यात येते.
(अ) खरेदी पुस्तक (ब) रोख पुस्तक (क) मूळ रोजकीर्द (ड) विक्री परत पुस्तक

- ७) बुडीत कर्जाची नोंद करण्यात येते.
 (अ) विक्री पुस्तक (ब) खरेदी पुस्तक (क) रोख पुस्तक (ड) मूळ रोजकीर्द
- ८) ग्राहकाने आपल्या बँक खात्यात परस्पर जमा केलेली रक्कम रोख पुस्तकात बाजूला लिहीण्यात येते.
 (अ) शोधन (ब) जमा (क) प्राप्ती (ड) दोन्ही
- ९) धनादेश लिहीणारा व त्यावर स्वाक्षरी करणारा व्यक्ती हा असतो.
 (अ) आदेशक (ब) आदेशिती (क) आदाता (ड) यापैकी सर्वच
- १०) एक निश्चित रक्कम निश्चित कालाकरिता खात्यात जमा केली जाते.
 (अ) चालू (ब) बचत (क) मुदत ठेव (ड) आवर्ती

प्र.४ खालील विधाने बरोबर आहेत किंवा चूक आहेत ते सकारण सांगा. :

- १) रोजकीर्द हे दुय्यम नोंदीचे पुस्तक आहे.
- २) संपत्तीची उधार विक्री ही विक्रीपुस्तकात नोंदविली जाते.
- ३) रोख आणि उधार खरेदीची नोंद खरेदी पुस्तकात केली जाते.
- ४) रोख विक्रीची नोंद विक्री पुस्तकात केली जाते.
- ५) रोख पुस्तकात केवळ रोखप्राप्ती व रोख शोधन संबंधी व्यवहाराच्या नोंदी करण्यात येतात.

प्र.५ खालील विधानांशी तुम्ही सहमत का असहमत ते लिहा.

- १) व्यापारी कसर रोख पुस्तकात नोंदविली जाते.
- २) लघु रोख पुस्तकात मोठ्या व्यवहारांच्या नोंदी केल्या जातात.
- ३) रोख मिळाल्यास त्याची नोंद रोख पुस्तकाच्या नावे बाजूवर केली जाते.
- ४) रोख पुस्तकात नावे व जमा बाजूला लिहिल्या जाणाऱ्या व्यवहारांना प्रतिप्रविष्टी (दुहेरी नोंद) असे म्हणतात.
- ५) यंत्राच्या उधार खरेदीची नोंद खरेदी किर्दमध्ये करण्यात येते.

प्र.६ खालील विधाने पूर्ण करा.

- १) रोख पुस्तक हे ----- किर्द आहे.
- २) मूळ रोजकिर्दीत फक्त ----- कसर नोंदविली जाते.
- ३) उधार खरेदी केलेला माल जर पुरवठादाराला परत केला असेल तर त्याची नोंद ----- किर्दमध्ये होते.
- ४) संपत्तीची उधार विक्री केल्यास त्याची नोंद ----- पुस्तकात होते.
- ५) दोन रकानी रोकड पुस्तकात लिहावयाच्या व्यवहारांचा संबंध रोख आणि ----- शी असतो.
- ६) उधार खरेदी केलेल्या वस्तूंची नोंद ----- मध्ये होते.
- ७) रोख पुस्तकात ----- व्यवहार नोंदविले जात नाहीत.
- ८) रोख पुस्तकाच्या बँक रकानाच्या जमा बाजूची बेरीज जास्त असल्यास ----- दर्शविते.
- ९) लघुरोख पुस्तकाचा वापर ----- व्यवहारांसाठी केला जातो.
- १०) खरेदी पुस्तकात केवळ ----- खरेदी केलेल्या मालाची नोंद केली जाते.

प्र.७ खालील विधाने दुरुस्त करून पुन्हा लिहा.

- १) रोख खरेदीचे व्यवहार खरेदी पुस्तकात लिहिले जातात.
- २) रोख पुस्तकात रोखीच्या व्यवहाराबरोबरच उधारीचे व्यवहारही नोंदविले जातात.
- ३) लहान आणि मोठे व्यापार व्यवहार लिहिण्यासाठी सहाय्यक पुस्तकाचा वापर करतात.
- ४) लघुरोख पुस्तक सांभाळणाऱ्या व्यक्तीस मुख्य रोखपाल असे म्हणतात.

प्र.८ खालील विधाने सोडवा :

- १) रोख खरेदी ₹ १,६०,००० आणि व्यापारी कसर १०% व रोख कसर ५% असल्यास शुद्ध खरेदीची राशी किती?
- २) हरिषकडून ₹ १२,००० चा माल ७% व्यापारी कसरीवर खरेदी केला, तर व्यापारी कसरीची राशी किती?
- ३) प्रत्येकी ₹ ३०० प्रमाणे ५० शर्ट आणि प्रत्येकी ₹ ६०० प्रमाणे ४० पॅन्ट विकल्या, तर एकूण विक्रीची राशी किती?
- ४) प्रत्येकी ₹ ५०० प्रमाणे ३० जॅकेट्स ८% व्यापारी कसरीवर विकल्यास व्यापारी कसरीची राशी किती राहील?

प्र.९ खालील तक्ता पूर्ण करा :

१)	रोख खरेदी	उधार खरेदी	खरेदीपरत	शुद्ध खरेदी
	₹ ३५,०००	₹ ५५,०००	-	₹ ८८,०००
२)	रोख विक्री	उधार विक्री	विक्रीपरत	एकूण विक्री
		₹ ६०,०००	₹ ३,०००	₹ १,०२,०००
३)	रोख विक्री	उधार विक्री	व्यापारी कसर	एकूण विक्री
	₹ ९०,०००	₹ १,१०,०००	₹ १६,०००	
४)	रोख खरेदी	उधार खरेदी	व्यापारी कसर	शुद्ध खरेदी
	₹ ७०,०००		₹ १८,०००	₹ १,६२,०००
५)	प्रारंभिक रोख शिल्लक	रोख प्राप्ती	रोख शोधन	एकूण रोख
		₹ ६०,०००	₹ ४५,०००	₹ २३,०००
६)	रोख विक्री	उधार विक्री	एकूण विक्री	एकूण ऋणको
	₹ १,२०,०००	₹ १,४०,०००	₹ २,६०,०००	
७)	रोख खरेदी	उधार खरेदी	एकूण खरेदी	एकूण ऋणको
	₹ ८०,०००		₹ १,९०,०००	₹ १,१०,०००
८)	प्रारंभिक लघुरोख शिल्लक	लघुरोख प्राप्ती	लघुरोख खर्च	अंतिम लघुरोख शिल्लक
	₹ २५०	₹ १,७५०		₹ ४२०
९)	प्रारंभिक लघुरोख शिल्लक	लघुरोख प्राप्ती	लघुरोख खर्च	अंतिम लघुरोख शिल्लक
	₹ ४००		₹ १,८००	₹ २५०
१०)	प्रारंभिक लघुरोख शिल्लक	लघुरोख प्राप्ती	लघुरोख खर्च	अंतिम लघुरोख शिल्लक
		₹ १,८००	₹ २,२५०	₹ १५०

प्रात्याक्षिक उदाहरणे

१. जानेवारी २०१८ या महिन्याकरिता रोख व बँक रकाने असलेल्या रोख पुस्तकात पुढील व्यवहाराची नोंद करा.

२०१८		रक्कम (₹)
जाने. ०१	रोख रकमेत व्यवसाय प्रारंभ केला	१,२०,०००
०३	बँक ऑफ बडोदामध्ये जमा केले	५०,०००
०५	साक्षीकडून मालाची खरेदी	२०,०००
०६	दिवाकरला माल विकला व धनादेश मिळाला	२०,०००
१०	साक्षीला रक्कम दिली	२०,०००
१४	दि. ६ जाने. २०१८ ला मिळालेला धनादेश बँकेत जमा केला	
१८	शिवाजीला माल विकला	१२,०००
२०	वाहतूक खर्चाचे दिले	५००
२२	शिवाजीकडून रक्कम मिळाली	१२,०००
२७	कमिशन मिळाले	५,०००
३०	वैयक्तिक उपयोगाकरिता व्यवसायातून उचलले	२,०००

२ जूलै २०१८ या महिन्यातील पुढील व्यवहारांची नोंद रोख व बँक रकाने असलेल्या रोख पुस्तकात करा.

२०१८		रक्कम (₹)
जुलै ०१	हस्तस्थ रोख	१७,५००
०१	बँकेत शिल्लक	५,०००
०३	मालाची रोख खरेदी	३,०००
०५	अरुणकडून धनादेश मिळाला	१०,०००
०८	रोखीने मालाची विक्री	८,०००
१०	अरुणकडून मिळालेला धनादेश बँकेत जमा केला	
१२	मालाची खरेदी केली आणि त्याचे धनादेशाद्वारे ताबडतोब शोधन करण्यात आले	२०,०००
१५	धनादेशाद्वारे स्थापना व्ययाचे दिले.	१,०००
१८	रोख विक्री	७,०००
२०	बँकेच जमा केले	१०,०००
२४	सामान्य खर्चाचे दिले.	५००
२७	कमिशन बदल रेखांकित धनादेश मिळाला	६,०००
२९	भाडे दिले	२,०००
३०	वैयक्तिक उपयोगाकरिता व्यवसायातून रक्कम उचलली	१,२००
३१	मजुरी दिली	६,०००

३ जुलै २०१८ या महिन्यातील पुढील व्यवहारांच्या नोंदी मेसर्स कमल ट्रेडर्स यांच्या रोख व बँक रकाने असलेल्या रोख पुस्तकात करा. सुरुवातीची रोख शिल्लक ₹ २,००० आणि बँक चालू खाते ₹ ८,०००. या महिन्यातील व्यवहार खालील प्रमाणे.

	रक्कम (₹)
०३ रोख विक्री	२,३००
०५ मालाची खरेदी केली व धनादेश दिला	६,०००
०८ रोख विक्री	१०,०००
१२ सामान्य खर्चाचे दिले	₹ ७००
१५ मालाची विक्री केली व धनादेश मिळाला व तो लगेच बँकेत जमा केला	२०,०००
१८ मोटार कार खरेदी बदल धनादेश दिला	१५,०००
२० मृणालकडून धनादेश मिळाला व तो बँकेत जमा केला	१०,०००
२२ रोख विक्री	७,०००
२५ मृणालकडून मिळालेला धनादेश अनादरित झाला	
२८ भाडे दिले	२,०००
२९ धनादेशाद्वारे टेलिफोन खर्चाचे दिले	५००
३१ वैयक्तिक उपयोगाकरीता व्यवसायातून उचलले	२,०००

४ खालील दिलेल्या व्यवहारांवरून विश्लेषणात्मक रकाने असलेले लघुरोख पुस्तक तयार करा. अग्रधन पद्धतीनुसार मुख्य रोखपालाकडून ₹१५०० मिळाले.

२०१८	रक्कम (₹)
जाने. ०१ वाहतूक खर्च दिला	५०
०२ दूरध्वनी खर्चाचे दिले	४०
०२ बस भाडे दिले	२०
०३ टपाल खर्च दिला	३०
०४ कर्मचाऱ्यांसाठी अल्पोपहार	८०
०६ कुरिअर खर्च दिला	३०
०८ ग्राहकांसाठी अल्पोपहार	५०
१० वाहन व्यय	३५
१५ व्यवस्थापकाचे टॅक्सी भाडे	७०
१८ स्टेशनरी खरेदी केली	६५
२० बस भाडे दिले	१०
२२ झेरोक्स शुल्क	३०
२५ इंटरनेट शुल्क	३५
२७ टपाल तिकिटांची खरेदी केली	२००
२९ उपस्कर दुरुस्तीचे दिले	१०५
३० धुलाई खर्चाचे दिले	११५
३१ किरकोळ खर्चाचे दिले	१००

५. अग्रधन पद्धती अंतर्गत असलेल्या विश्लेषणात्मक लघुरोख पुस्तकात पुढील व्यवहारांच्या नोंदी करा.

२०१८	रक्कम (₹)
एप्रिल ०१ सुरुवातीची लघुरोख शिल्लक	२००
०२ मुख्य रोखपालाकडून वाहक धनादेश मिळाला	१,२००
०३ सेवकाला बक्षीस दिले	४०
०४ स्टेशनरी खरेदी केली	१५०
०५ टॅक्सी भाडे दिले	३५
०६ स्टॅम्प पॅड आणि शाईची खरेदी केली	१४०
०७ गाडी भाडे दिले	४०
०८ बस भाडे दिले	३०
११ साफ-सफाईचे दिले	५०
१३ पेन्सिल बॉक्स खरेदी केला	४०
१४ तार खर्चाचे दिले	३५
१५ सोहनला दिले	२५०
१९ कर्मचाऱ्यांना चहा व फराळाचे दिले	१५०
२० रेल्वेभाडे दिले	३०
२१ वाहतूक खर्चाचे दिले	६५

६. योग्य सहाय्यक पुस्तके तयार करा व त्याची खतावणी करा.

२०१८	रक्कम (₹)
फेब्रु. ०१ विराट यांना मालाची विक्री	५,०००
०४ खुशबू ट्रेडर्सकडून मालाची खरेदी	२,४८०
०६ शंकर ट्रेडर्स यांना मालाची विक्री	२,१००
०७ विराट यांच्याकडून माल परत आला	६००
०८ खुशबू ट्रेडर्सला माल परत केला	२८०
१० महेश यांना मालाची विक्री	३,३००
१४ कुन्ती ट्रेडर्स कडून मालाची खरेदी	५,२००
१५ अरुण यांचेकडून उपस्कर खरेदी केले	३,२००
१७ नरेशकडून माल आणला	४,०६०
२० कुन्ती ट्रेडर्सला माल परत केला	२००
२२ महेश यांचेकडून माल परत आला	२५०
२४ १०% व्यापारी कसरीवर कीर्तीकडून माल खरेदी केला	५,७००
२५ ५% व्यापारी कसरीवर श्री सूर्याला मालाची विक्री केली	६,६००
२६ प्रकाश ब्रदर्सला मालाची विक्री केली	४,०००
२८ कीर्तीला माल परत केला, १०% व्यापारी कसर	१,०००
२८ प्रकाश ब्रदर्सकडून माल परत आला	५००

७. पुढील व्यवहारांची नोंद विजय यांचे खरेदीपुस्तक, विक्रीपुस्तक, खरेदी परत पुस्तक व विक्री परत पुस्तक यामध्ये करा, ऑगस्ट २०१८.

२०१८

- ऑगस्ट ०१ विकास स्टोअर्स कडून ₹ १८,००० चा माल ५% व्यापारी कसरीवर खरेदी केला.
- ०२ प्रभाकर ट्रेडर्सला ₹ ९,००० चा माल विकला.
- ०५ २८ जुलै २०१८ ला पाठविलेल्या आदेशानुसार विणाने ₹ १६,००० मूल्याचा माल ५% व्यापारी कसरीवर पाठविला.
- ०८ विकास स्टोअर्सला ₹ १,६०० (ढोबळ) माल परत केल्याचे नावे पत्र पाठविण्यात आले.
- १० ६% व्यापारी करारीवर ₹ १२,००० मूल्याचा माल शामिल अँड सन्सला विकण्यात आला.
- १४ विणा यांनी ₹ ९०० (ढोबळ) माल परत केल्यासंबंधीचे जमापत्र मिळाले.
- २२ प्रभाकर ट्रेडर्स यांनी ₹ १,५०० चा माल परत केल्याचे जमापत्र प्राप्त झाले.
- २२ शामिल अँड सन्सकडून ₹ १२०० (शुद्ध) माल परत आल्याचे जमापत्र मिळाले.
- २३ प्रिया स्टोअर्स कडून ₹ १६,६०० चा माल खरेदी केला आणि ₹ १५० गाडीभाडे दिले.
- २५ साधना स्टोअर्स कडून ₹ १२,००० चा माल खरेदी करण्यात आला व तोच माल २०% नफ्याने आराधना स्टोअर्सला परत विकण्यात आला.
- २८ दोषपूर्ण माल असल्यामुळे आराधना स्टोअर्सने ₹ २४०० चा माल परत केला तोच माल साधना स्टोअर्सला परत करण्यात आला.
३१. कार्यालयीन उपयोगाकरिता आर्ट फर्निचर वर्क्स यांचेकडून उपस्कर उधार खरेदी केले ₹ ३०,०००.

८. पुढील व्यवहारांच्या नोंदी श्री आकाश यांच्या खरेदीपुस्तक, विक्रीपुस्तक, खरेदी परत पुस्तक व विक्री परत पुस्तक यात करा.

२०१८

- जाने. ०१ धवल ट्रेडर्सकडून माल खरेदी केला ₹ १५,००० व तोच माल मूळ किमतीवर २५% नफा आकारून कुणाल ट्रेडर्सला विकला.
- ०५ सुनेत्रा यांच्याकडे ₹ १०,००० वजा ५% व्यापारी कसर या अटीवर मालासाठी आदेश पाठविला.
- ०८ सौरभ ट्रेडर्स यांचे कडून ₹ २०,००० चा माल १०% व्यापारी कसरीवर खरेदी केला.
- १३ विनायक स्टोअर्सला ₹ ८,००० चा माल ५% व्यापारी कसरीवर विकला
- १५ विनायक स्टोअर्सने ₹ २०० चा माल आपल्याला परत पाठविला.
- १८ सुनेत्रा यांनी ५ जाने २०१८ च्या आदेशाची अंमलबजावणी केली.
- २० विष्णू ट्रेडर्सला ₹ २१,००० चा माल ५% व्यापारी कसरीवर विकला.
- २२ सुनेत्राला ₹ १,००० (ढोबळ) माल परत केला.
- २८ कुणाल ट्रेडर्सकडून ₹ ५०० (शुद्ध) चा माल परत आला.
- ३० सौरभ ट्रेडर्स यांना ₹ १,५०० (ढोबळ) माल परत केला.

९. खालील व्यवहारा श्री कमल यांच्या सहाय्यक पुस्तकात नोंदवा.

२०१८

- एप्रिल ०१ सुहास यांनी त्यांच्या ४१ क्रमांकाच्या बिजकानुसार ₹ १२,००० चा माल खरेदी केला.
- ०४ बिजक क्रमांक १२ प्रमाणे विराट यांचेकडून ₹ ११,७८० चा माल १०% व्यापारी कसरीवर खरेदी केला.
- ०७ बिजक क्रमांक १२ प्रमाणे कुलदीप यांचेकडून ₹ ११,००० चा माल २५% व्यापारी कसरीवर आणला.
- ०८ बिजक क्रमांक ८४ प्रमाणे आर्ट फर्निचर वर्क्स यांचेकडून ₹ १३,००० उपस्कर खरेदी केले.
- १२ बिजक क्रमांक २७ प्रमाणे धिरज यांना ₹ ११,५०० चा माल विकण्यात आला.
- १३ बिजक क्रमांक ८८ प्रमाणे राजा यांना ₹ १२,७८० चा माल ५% व्यापारी कसरीवर विकण्यात आला.

- २१ सुरेश यांना ₹८००० चा माल २०% व्यापारी कसरीवर विकला.
 २३ बिजक क्रमांक १४ प्रमाणे धिरज यांनी ₹ ५,००० चा माल परत पाठवला.
 २६ सुरेश यांनी ₹ १५० (ढोबळ) माल परत केला आणि त्यांना जमापत्र क्रमांक ११५ निर्गमित करण्यात आले.
 २८ सुहास यांना ₹ १,२०० चा माल परत केला, नावे पत्र क्र. ०९.
 ३० विराट यांना माल परत केला ₹ १,३०० (ढोबळ) आणि नावे पत्र क्रमांक १० पाठविले.
 ३० कुलदीप यांना माल परत केला ₹ १,१०० (ढोबळ) आणि नावे पत्र क्रमांक ११ पाठविले.

१०. खालील व्यवहार मेसर्स नवयुग ट्रेडर्स यांच्या सहाय्यक पुस्तकात लिहून दाखवा.

२०१८

- मार्च ०१ भारत पाटील यांना ₹ १०,००० चा माल १०% व्यापारी कसरीवर विकला.
 ०४ नरेश कडून ₹ ११,००० वजा १०% व्यापारी कसरीवर माल खरेदी केला.
 ०६ कार्यालय उपयोगाकरिता मेसर्स शाम फर्निचर वर्क्स यांचे कडून ₹ १५,००० चे उपस्कर खरेदी केले.
 ०७ भारत पाटील यांनी वरील मालापैकी २०% दोषपूर्ण माल परत पाठविला त्या बदल्यात त्यांना नवीन माल पाठविण्यात आला.
 ०८ सुंदर यांना ₹ १३,००० वजा १५% व्यापारी कसरीवर माल विकण्यात आला.
 १० ₹ २४,००० पुस्तकी मूल्य असलेले संगणक सुमित यांना ₹ २३,८०० ला विकले.
 १२ साजन यांच्याकडे ₹ १२,००० च्या मालाचा आदेश दिला.
 १७ नरेश यांच्याकडून ₹ १४,००० चा माल खरेदी केला व तोच माल कामेशला ₹ १६,००० ला विकला.
 १९ कामेशकडून ₹ १,६०० चा माल परत आला व तो लगेच नरेशला परत केला.
 २३ ₹ ४,८०० पुस्तकी मूल्य असलेले उपस्कर राकेश यांना ₹ ४,५०० ला विकले.
 २६ कार्यालय उपयोगाकरिता ६ मार्च २०१८ रोजी खरेदी केलेले उपस्कर ₹ ४,५०० मूल्याचे मेसर्स शाम फर्निचर वर्क्स यांना परत करण्यात आले.
 २८ साजन यांनी १२ मार्च २०१८ च्या आदेशाची पूर्तता केली.

